

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЗАОЧНОЇ ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ОСВІТИ
КАФЕДРА ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ТОРГІВЛІ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Освітнього ступеня «Магістр»

на тему: **«СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ
ЛЬВІВЩИНИ»**

Виконав: студент V курсу, групи Птб-51з
спеціальності 076 «Підприємництво,
торгівля та біржова діяльність»
(шифр і назва спеціальності)
Роксолана КАЧАЛА
(ім'я та прізвище)

Керівник Володимир КРУПА
(ім'я та прізвище)

Рецензент: _____
(ім'я та прізвище)

ДУБЛЯНИ 2024

Кваліфікаційна робота: 75 с. текстової частини, 17 таблиць, 16 рисунків, 59 літературних джерел.

Качала Р. Стан та перспективи розвитку сільськогосподарських підприємств Львівщини. Кваліфікаційна робота. Кафедра підприємництва та торгівлі. Дубляни, Львівський НУП, 2024.

У кваліфікаційній роботі висвітлено теоретичні основи розвитку аграрної сфери України. Розглянуто процес формування аграрного сектора національної економіки та його роль у забезпеченні належного рівня розвитку українського суспільства, а також досліджено виробничий потенціал аграрних підприємств: механізми формування та напрями його розвитку. Проведено характеристику природно-кліматичних умов та географічного розміщення галузі сільськогосподарського виробництва Львівської області та визначено основні тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва у Львівській області, здійснено аналіз економічної ефективності виробництва продукції сільського господарства в усіх категоріях виробників Львівської області, зокрема стану та перспектив розвитку сільськогосподарських підприємств. Запропоновано шляхи покращення діяльності сільськогосподарських підприємств Львівської області.

АНОТАЦІЯ

Качала Р. Стан та перспективи розвитку сільськогосподарських підприємств Львівщини.

Кваліфікаційна робота присвячена вивченню сучасного стану та перспектив розвитку сільськогосподарських підприємств Львівщини. Обґрунтовано, що Україна відіграє важливу роль у вирішенні питання продовольчої безпеки не лише для нашої держави, а й у запобіганні глобальної продовольчої кризи, проблема якої особливо гостро постала після повномасштабної московитської навали.

Дано загальну характеристику сучасного стану та визначено основні тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва у Львівській області, а також проведено аналіз економічної ефективності виробництва продукції сільського господарства в усіх категоріях виробників Львівщини.

Визначено перспективи розвитку сільськогосподарських підприємств Львівщини та основні шляхи покращання діяльності сільськогосподарських підприємств. Розроблено пропозиції щодо підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва як запоруки поступального розвитку аграрного сектора економіки. Запропоновано напрями підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва. Окреслено напрями удосконалення державної підтримки діяльності та розвитку суб'єктів аграрного підприємництва.

Ключові слова: підприємницька діяльність, аграрне підприємство, функції підприємництва, агробізнес, фермерські господарства, сільські території.

ANNOTATION

Kachala R. State and prospects of agricultural enterprises development of Lviv region.

The qualification work is dedicated to the study of the current state and prospects of agricultural enterprises development in the Lviv region. It is well-known that Ukraine plays an important role in solving the issue of food security not only for our country, but also in preventing the global food crisis, the problem of which became especially acute after the full-scale muscovite invasion.

A general description of the current state is given and the main trends in the development of agricultural production in the Lviv region are determined, as well as an analysis of the economic efficiency of the agricultural production in all categories of manufacturers in the area.

The prospects for the development of agricultural enterprises of Lviv region and the main ways of improving the activity of agricultural enterprises have been determined. The proposals have been developed for increasing efficiency of crop production as a guarantee of progressive development of the agrarian sector of the economy. Directions for increasing the efficiency of production of animal husbandry products are proposed. The ways of improvement of the state support for the activation and development of agrarian entrepreneurship entities are outlined.

Key words: entrepreneurial activity, agricultural enterprise, functions of entrepreneurship, agribusiness, farms, rural areas.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ.....	
1.1. Формування аграрного сектора національної економіки та його роль у забезпеченні належного рівня розвитку українського суспільства.....	10
1.2. Виробничий потенціал аграрних підприємств: механізми формування та напрями розвитку.....	14
2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	29
2.1. Характеристика природно-кліматичних умов та географічного розміщення галузі сільськогосподарського виробництва Львівської області.....	29
2.2. Основні тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва у Львівській області.....	31
2.3. Аналіз економічної ефективності виробництва продукції сільського господарства в усіх категоріях виробників Львівської області.....	41
3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	49
3.1. Стан та перспективи розвитку сільськогосподарських підприємств Львівщини.....	49
3.2. Шляхи покращення діяльності сільськогосподарських підприємств Львівської області.....	68
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ВСТУП

Галузі сільськогосподарського виробництва належить виняткова роль у забезпеченні належного рівня соціального та економічного розвитку будь-якої країни, вона є основою агропромислового комплексу, до складу якого входять ще й рибне господарство, переробна та харчова промисловість, система матеріально-технічного і фінансового забезпечення.

Цей сектор економіки виробляє не лише необхідні для населення продукти харчування, а й також виступає у ролі постачальника сировини для цілої низки інших галузей промисловості (хімічна, легка, фармацевтична тощо). Підраховано, що приблизно половина обсягів виробленої у сільському господарстві продукції використовується власне у промисловості.

У свою чергу сільськогосподарське виробництво є споживачем значної кількості промислових товарів і послуг, необхідних для забезпечення належного технологічного рівня та стабільного функціонування галузі.

Сільськогосподарська продукція разом з промисловими товарами, виробленими на її основі, становить близько трьох чвертей від загального фонду споживання населення України [19, с. 7].

Усе це переконливо свідчить про виняткову роль аграрного сектору національної економіки та його високий рівень інтеграції у загальногосподарському комплексі держави.

Неможливо також оминати увагою і таку важливу для України сферу господарської діяльності як зовнішньоекономічна діяльність, де особливе місце належить галузі сільськогосподарського виробництва, і потенціал якої тут ще далеко не реалізований повною мірою.

Слід також зауважити, що розвиток цього напрямку діяльності неодмінно повинен посилити позицію нашої країни й на політичній арені, а це надзвичайно важливо за сучасних умов певної невизначеності та турбулентності у геополітичних процесах з метою досягнення неухильного дотримання норм і правил, визнаних Організацією об'єднаних націй, усіма

членами світового співтовариства, заслуженого покарання московії за вчинені нею військові злочини і злочини проти людства.

Таким чином, значення аграрного сектору для національної економіки України, а також для успішного вирішення глобальної проблеми забезпечення населення усієї Землі необхідною кількістю продуктів харчування переоцінити просто неможливо. І тут надзвичайно важливим та актуальним постає питання глибокого і усестороннього вивчення існуючих сьогодні у галузі сільськогосподарського виробництва нашої країни проблем та пошуку шляхів успішного їх вирішення.

РОЗДІЛ 1.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

1.1. Формування аграрного сектора національної економіки та його роль у забезпеченні належного рівня розвитку українського суспільства

У системі суспільного виробництва як цілеспрямованої діяльності людини, метою якої є задоволення її матеріальних і духовних потреб, економічна наука відносить сільське господарство (поряд з лісництвом, рибальством, гірничовидобувною промисловістю тощо) до первинного виробництва – безпосереднього привласнення дарів природи. Вторинне (обробна промисловість) та третинне (надання різноманітних послуг) виробництва є похідними від первинного.

З технологічної точки зору сільське господарство – це процес обробітку родючого шару ґрунту з метою отримання певних видів рослинницької продукції, а також вирощування свійських тварин.

Сільськогосподарські культури забезпечують людство необхідними продуктами харчування, тваринництво – кормами для годівлі тварин, промисловість – найрізноманітнішими видами сировини.

Вирощування тварин здійснюється задля м'яса, молока, вовни та отримання органічних відходів (у тому числі й палива).

Слід також зазначити, що сільськогосподарське виробництво значною мірою відрізняється від інших галузей економіки. Йому притаманні такі особливості:

- процес відтворення тісно пов'язаний з розвитком живих організмів на основі біологічних законів;
- сезонність сільськогосподарської праці, споживання та попиту, викликана зміною пір року;
- технологічне використання земельних угідь у ролі головного засобу виробництва.

Як стверджує археологічна наука, процес зародження галузі сільськогосподарського виробництва розпочався на території Північної Африки та Південно-Західної Азії і сягає сивої давнини. Вже близько двадцяти тисяч років тому людина навчилася використовувати дикі зерна рослин. Приручення ж тварин та вирощування рослин почалися приблизно десять тисяч років тому.

Втім «винахідниками сільського господарства» багато хто вважає древніх шумерів, які близько 5500 року до нашої ери в районі Межиріччя запровадили монокультуру та започаткували інтенсивний обробіток землі, її зрошення, використання спеціалізованої праці.

На теренах сучасної України орне землеробство зародилося не надто пізніше – приблизно за п'ять тисяч років до нової ери.

Першими знаряддями були мотики і палиці. Плужне ж землеробство виникло вже через 2,5-2 тисячі років [22].

Що ж до скотарства, то існує думка, що воно постало на наших землях у період IV-III тис. до н. е [25].

За часів середньовіччя на наших землях починають з'являтися нові культури (картопля, томати, перець, кукурудза, тютюн тощо) та усе ширше застосовуються більш досконалі сільськогосподарські знаряддя.

Внаслідок проведення у кінці XIX низки реформ у тодішніх Австро-Угорщині та російській імперії з метою пристосування економіки до потреб капіталістичного розвитку скасовується панщина (кріпосна залежність), починають створюватися земельні банки, поступово запроваджуються нові методи обробітку ґрунту, удосконалюється технологія вирощування багатьох сільськогосподарських культур.

Окремою трагічною сторінкою у сфері сільського господарства стало XX століття з його колективізацією, голодоморами, знищенням українського селянина-господаря або перетворенням його на безправного раба, що значною мірою не лише сповільнило розвиток галузі, а й спричинило цілу

низку соціально-економічних проблем, наслідки яких український народ гостро відчуває і дотепер.

Після здобуття незалежності у 1991 році Україна розпочала процес реформування галузі з метою підвищення її ефективності та конкурентоспроможності. Було прийнято цілу низку нових законодавчих актів, спрямованих на підтримку сільського господарства та розвиток агропромислового комплексу.

Уцілому зміни, що відбулися у ході подальшої трансформації агропромислового комплексу, дали свої позитивні результати. Так, у роки, що передували московській навалі, українські аграрії досягли значних успіхів у завоюванні світових ринків зерна і за маркетинговий рік з липня 2019 року по червень 2020 року Україна посідала друге місце в світі (після США) за загальним обсягом експорту зернових.

За тодішніми оцінками фахівців у нашої держави були достатні передумови для збереження лідерства у цій сфері на найближчу перспективу.

До війни сільське господарство України впевнено займало позиції однієї з головних галузей національної економіки, забезпечуючи понад 40 відсотків надходжень валютної виручки від експорту продукції.

Крім того, слід зазначити, що агробізнес є «локомотивом» для розвитку машинобудування (виробництво сільськогосподарської техніки), транспорту, суднобудування, портів та логістичних систем, капітального будівництва, будівництва зрошувальних систем тощо [54].

Розвиток галузі є важливим економічним фактором для досягнення сталого і поступального розвитку країни, від чого значною мірою залежить не лише забезпечення населення достатньою кількістю та високої якості продуктами харчування, а й збалансованість національної економіки, збільшення обсягів експортних операцій та мінімізація залежності у цій царині від імпорту.

Україна є одним з провідних виробників зернових культур у світі, а також займає значні позиції у вирощуванні овочів, фруктів, ягід та інших

продуктів харчування, які експортуються до багатьох країн, що сприяє зміцненню наших позицій на міжнародних ринках, встановленню нових торговельних зв'язків з іншими країнами, забезпечує надходження валютних коштів.

З метою підвищення ефективності сільського господарства з боку державних інституцій здійснюється ціла низка заходів, спрямованих на розвиток галузі шляхом модернізації виробничих процесів, підвищення рівня ефективності використання земельних та водних ресурсів, запроваджуються нові технології, сучасні методи вирощування рослин і тварин, забезпечуються доступні кредити, запроваджуються пільгові кредитні програми для фермерів та інших сільськогосподарських виробників.

Активно проводиться робота щодо охорони ґрунтів та зменшення впливу антропогенного фактору на навколишнє середовище, що є важливим аспектом розвитку стійкого сільського господарства. Тут, правда, необхідно звернути увагу на те, що вказане питання уже найближчим часом набуде значно більшої ваги, адже у нас попереду ще велетенська робота з гігантськими витратами матеріальних і фінансових ресурсів на ліквідацію катастрофічних наслідків від завданої московськими загарбниками шкоди як докільлю уцілому, так і сільськогосподарським угіддям зокрема.

Втім сказано: «Не хлібом єдиним...».

Так, з прадавніх часів середовище та природно-кліматичні умови, у яких існувала та чи інша людська спільнота, суттєво впливали на її побут, значною мірою визначали рівень культурного та духовного розвитку окремо взятої етнічної групи.

Не є винятком і український народ, головним заняттям якого, завдяки сприятливому клімату та родючим ґрунтам на теренах його проживання, завжди було ведення сільського господарства, що сприяло творенню притаманних лише йому форм світосприйняття, обрядів, звичаїв, традицій, пісенної та музичної культури, усної народної творчості, кулінарних особливостей тощо.

Варто згадати хоча б ставлення нашого народу до хліба, який, поза своєю споживчою цінністю, завжди був оберегом, сакральною стравою, основою добробуту, про що, до речі, йдеться у численних приказках та прислів'ях.

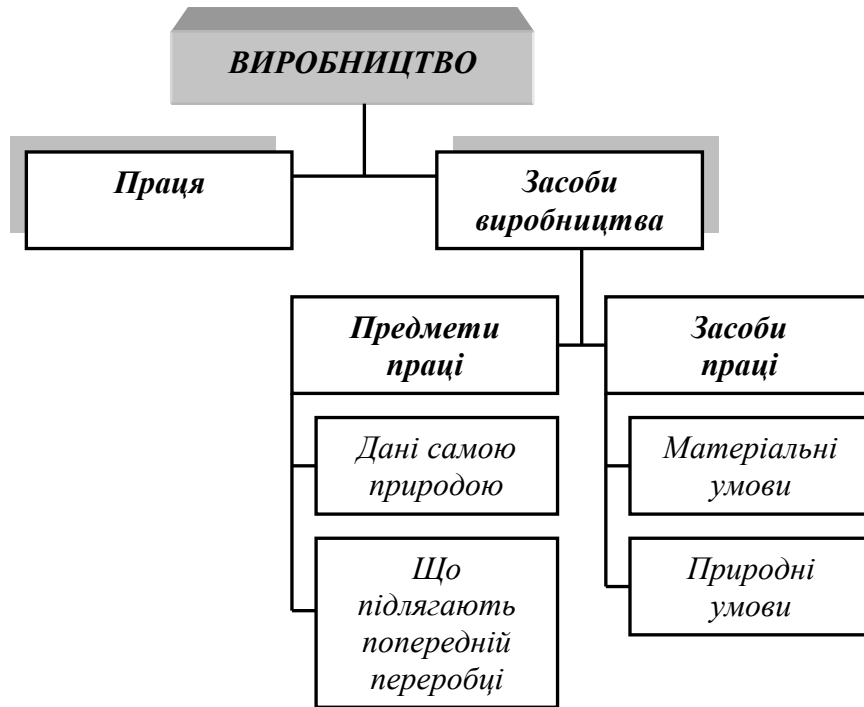
Сільськогосподарські мотиви є одним з найважливіших елементів української пісенної творчості. Вони відображають життя та працю селян і мають глибоке історичне коріння.

Народні ремесла, такі як вишивка чи виготовлення глиняного посуду використовують ще прадавні флористичні та зооморфні мотиви, часто нерозривно пов'язані з хліборобською діяльністю.

Таким чином, якщо розглядати значення галузі сільськогосподарського виробництва безпосередньо в Україні, то для нашого народу воно завжди полягало не лише у задоволенні виключно біологічних потреб людини у їжі чи інших матеріальних благах, сировиною для виготовлення яких є продукти рослинництва або тваринництва, а й торкалося глибинних духовних основ українців, невичерпним джерелом яких завжди були хліборобські традиції, що з плином тисячоліть сформували унікальний спосіб існування нащадків древніх русичів у живому зв'язку з іншими націями і культурами.

1.2. Виробничий потенціал аграрних підприємств: механізми формування та напрями розвитку

Сільське господарство є надзвичайно важливою складовою господарського комплексу країни і йому притаманні усі елементи суспільного виробництва, здійснення якого неможливе без праці (робочої сили), предметів праці та засобів праці (рис. 1.1).

Рис. 1.1. – Елементи процесу суспільного виробництва*

*Джерело: [36, с. 23]

Робоча сила – це поєднання людських інтелектуальних та фізичних здібностей, що використовуються у процесі самої праці.

Предмети праці – це речовини природи або енергія, які є основою кінцевого продукту, створеного внаслідок застосування людської праці у поєднанні з засобами праці.

Засоби праці – це речі, за допомогою яких людина здійснює виробництво необхідних життєвих благ (виробничі будівлі і споруди, земля, машини і устаткування, інструменти і обладнання, дороги тощо).

Предмети і засоби праці разом складають засоби виробництва, а засоби виробництва і трудові ресурси (робоча сила) в органічному поєднанні і при взаємодії разом утворюють продуктивні сили.

Згідно з економічною теорією будь-яке виробництво товарів та послуг передбачає наявність визначеного набору матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, які внаслідок використання цілеспрямованої праці людини безпосередньо чи опосередковано трансформуються у кінцевий продукт. В науковій літературі цей набір отримав назву «факторів виробництва», до яких традиційно включають:

- природні ресурси (земля, природні та кліматичні умови, джерела сировини тощо);
- трудові ресурси (персонал, здатний брати участь у суспільній праці – перетворенні наявних ресурсів у наперед заданий продукт);
- капітальні ресурси (засоби виробництва, що беруть участь у створенні кінцевого продукту);
- підприємництво (згідно із законодавством України – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [10].

Ціла низка дослідників вважає, що внаслідок науково-технічного прогресу сьогодні має місце поява нових самостійних факторів виробництва, таких як наука, інформація, екологія (рис. 1.2).

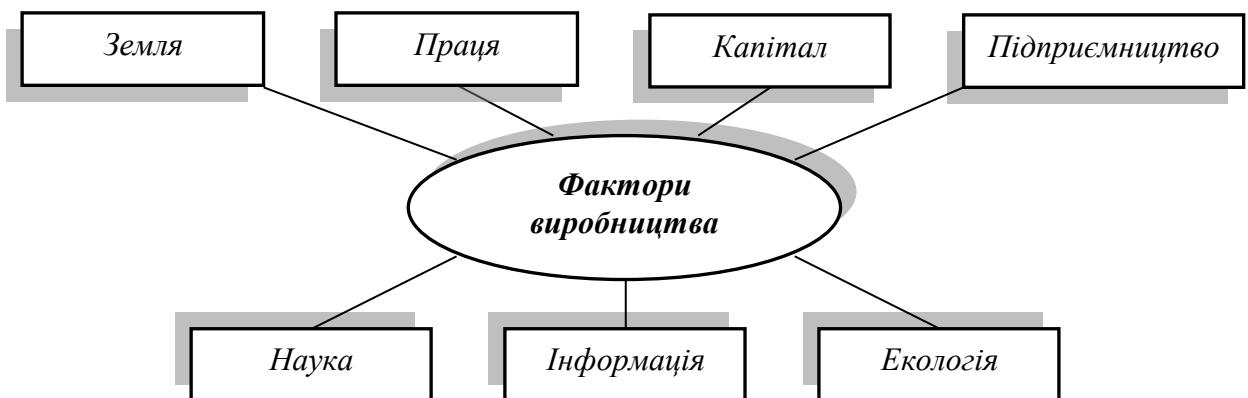

Рис. 1.2. – Фактори виробництва*

*Джерело: [21, с. 122]

Земля є одним з найважливіших факторів сільськогосподарського виробництва, без чого неможливо здійснювати сільськогосподарські роботи, кінцева мета яких – вирощування культурних рослин та свійських тварин.

У сільськогосподарському виробництві їй притаманна низка специфічних особливостей [19, 36-37]:

- на протигагу іншим засобам виробництва земля не є результатом праці людини;

- земля є незамінним засобом виробництва;
- земля обмежена у просторовому вимірі, її не можна заново створити;
- земля – це вічний засіб виробництва, вона не зношується, а за правильного використання її якість (родючість ґрунту як основа теорії раціонального ведення землеробства) постійно покращується.

Наука розрізняє природну, штучну, економічну, абсолютну та відносну родючість.

Природна родючість ґрунту визначається його здатністю підтримувати та забезпечувати ріст рослин. Основні чинники, які впливають на природну родючість ґрунту:

- вміст гумусу;
- наявність та доступність необхідних мінеральних речовин;
- структура ґрунту;
- рівень кислотності (*pH*);
- забезпеченість вологою;
- склад мікроорганізмів та ґрунтової фауни.

Штучна родючість ґрунту формується в результаті діяльності людини (підвищення культури землеробства, додаткові вкладення тощо).

Економічна родючість ґрунту – це органічне поєднання природної та штучної родючості.

Абсолютна родючість ґрунту характеризується рівнем урожайності сільськогосподарських культур.

Відносна родючість ґрунту визначається кількістю одержаної продукції, що припадає на одиницю витрат її виробництва.

В залежності від ґрунтових, кліматичних та інших умов земля забезпечує вирощування різних видів рослин, таких як зернові, олійні, цукрові, овочеві та кормові культури, фрукти тощо.

Сказане вище стосується землі виключно з технологічної точки зору, що ж до її оцінки у світлі економічної теорії, то в ринковій економіці

найбільш узагальнюючим показником тут виступає дохідність землі, яка відображається в ціні ресурсу.

Класики економічної науки трактували ціну ресурсу з абсолютно нееластичною пропозицією як економічну ренту. Під поняттям земельної ренти розуміють певний дохід, що отримує власник землі за можливість її продуктивного використання з метою отримання прибутку шляхом самостійного використання або передачі в оренду. Таким чином, рента є частиною продукту землі, яку отримує землевласник в якості винагороди за користування первісними й незнищеними силами ґрунту.

А. Сміт стверджував, що земельна рента не пов'язана з витратами капіталу орендаря, тоді як землевласник користується вигодами капіталовкладень і при поновленні договору оренди намагається підвищити розмір орендної плати.

Отже, при укладанні договору на оренду землі, власник прагне залишити за орендарем тільки ту частку продукту, що є достатньою для відшкодування капіталу, затраченого на посадковий матеріал, утримання худоби, придбання сільськогосподарського інвентаря, оплати праці персоналу тощо та одержання певної частини прибутку на вкладений капітал.

У реальному житті існує орендна плата, яка, крім ренти, включає в себе відсоток на вкладений раніше в земельну ділянку капітал.

На рис. 1.3 показано механізм встановлення земельної ренти в умовах функціонування ринкової економіки. Так, лінія пропозиції (S), що зображена як перпендикулярна до осі абсцис пряма, перетинається з кривою попиту (D) у рівноважній точці e , якій

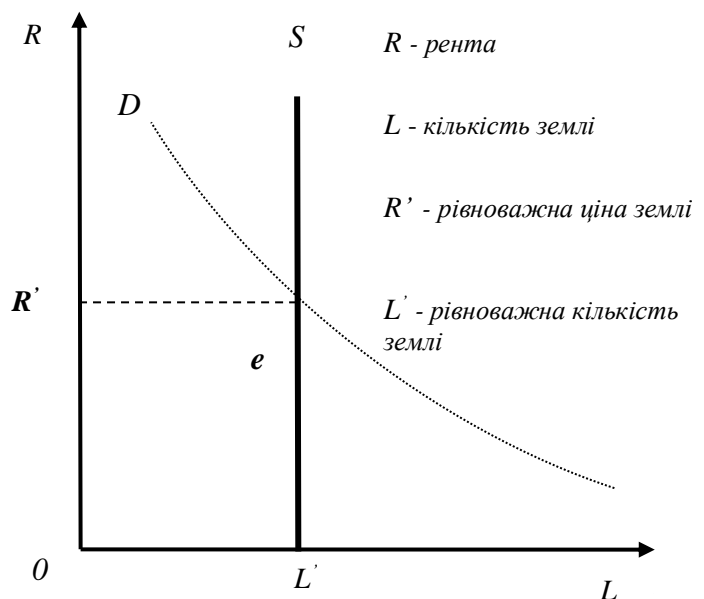

Рис. 1.3. – Встановлення рівноважної ціни (ренти) за користування землею*

*Джерело: [6, с.533]

власне відповідає рівень земельної ренти (R'). [6]

У разі встановлення ренти на рівні, вищому за рівноважну ціну, попит на землю буде меншим за її пропозицію. За таких обставин частина землевласників не зможе здати в тимчасове користування свої земельні ділянки, що спонукатиме їх знижувати ціну оренди. Аналогічно розмір ренти не зможе тривалий час залишатися нижчим за рівноважний рівень. Таким чином, єдиний дієвий чинник, що визначає кінцевий розмір земельної ренти, – це попит на землю [31, с. 18].

Науковці-економісти виокремлюють такі види земельної ренти:

- диференційна I – диференціація земель за їх якістю;
- диференційна II – виникає при послідовних вкладеннях капіталу та праці;
- абсолютна – утримується власником землі з орендарів незалежно від родючості земель і їх місцезнаходження;
- монопольна – у вигляді додаткового доходу, що утворюється через перевищення ціни на товар над його вартістю, якщо товар вироблений у особливо сприятливих умовах [25].

Питання включення земель сільськогосподарського призначення в повноцінний економічний оборот в Україні вже давно досліджується вченими-економістами, адже у нас зосереджена значна частка (близько 25 відсотків) усіх світових земельних ресурсів сільськогосподарського призначення з високою продуктивною здатністю, втім пошук шляхів ефективного їх використання та збереження залишається доволі актуальною і важливою проблемою для аграрного сектора національної економіки.

Власне з цією метою на сучасному етапі проводиться робота з реформування земельних відносин, кінцевим результатом якої повинно стати підвищення рівня ефективності використання земельних ресурсів та підвищення рівня конкурентоспроможності галузі.

Слід зауважити, що процес реформування у цій сфері є доволі складним, однак певних результатів таки досягнуто.

З 1 липня 2021 року в Україні запроваджено ринок землі. Це означає, що земельні ділянки можуть бути куплені та продані на відкритому ринку. До цього земельні ділянки могли бути лише власністю фізичних осіб та деяких видів юридичних осіб без права їх відчуження. Крім того, забезпечено більш високий рівень відкритості та прозорості у використанні земельних ділянок завдяки запровадженню реєстрації землевпорядних документів та контролю за використанням землі тощо.

Впровадження електронних торгів у системі Prozorro стало ще одним важливим етапом у здійсненні земельної реформи у нашій країні і забезпечило надходження коштів до бюджетів всіх рівнів на суму близько 1 млрд. гривень [55].

У перші місяці після введення воєнного стану, викликаного повномасштабним вторгненням агресора, ринок землі в Україні повністю зупинився. Було закрито доступ до Державного земельного кадастру та Реєстру речових прав на нерухомість, запроваджено низку заборон на проведення торгів щодо земель сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, на формування земельних ділянок, їх безоплатну передачу тощо. Проте вже з травня 2022 року доступ до державних реєстрів було відновлено, що дозволило знову «оживити» ринок землі [56].

Незважаючи на складні обставини сьогодні продовжується робота з впровадження другого етапу земельної реформи, який передбачає участь юридичних осіб у земельних трансакціях та збільшення максимального розміру землі, яку можна купити, до 10 тис. гектарів [55].

Разом з тим, у наукових колах досі точаться суперечки щодо дієвості тих чи інших механізмів регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення. Це, зокрема, стосується питання грошової оцінки землі на мікро- та

макрорівнях з метою забезпечення якомога справедливіших у соціальному та економічному плані транзакцій з цим ресурсом.

Як стверджують науковці, головна сутність оцінки землі полягає у таких її проявах:

- розмір суми податків за землю;
- розмір орендної плати за землю
- розмір стартової ціни на земельну ділянку при відчуженні.

Остання позиція є доволі важливою за умов ринку землі, хоча на практиці нормативна грошова оцінка землі і реальна ринкова ціна – це зовсім різні речі.

З 2021 року набула чинності уніфікована Методика нормативної грошової оцінки земельних ділянок (Постанова КМ України від 03.11.2021 № 1147), яка встановлює нові методологічні засади при проведенні нормативної грошової оцінки земельних ділянок, яка більшою мірою відповідає потребам визначення вартості земельних ділянок на сучасному етапі.

Слід визнати, що успішне реформування земельних відносин доволі часто штучно гальмується через одну з найболючіших сучасних проблем нашого суспільства – корупцію на усіх щаблях виконавчої та законодавчої влади, що без перебільшення є серйозною загрозою для національній безпеки держави та суттєвою перешкодою для успішної інтеграції України у співдружність демократичних країн цивілізованого світу.

Що ж до особливостей трудових ресурсів галузі, то тут слід, у першу чергу, згадати про сезонність – коливання у потребі цього ресурсу в залежності від пори року. Як правило, найбільш інтенсивно праця персоналу сільськогосподарського підприємства використовується навесні та восени, що суттєво впливає на доходи працівників, знижуючи певним чином привабливість професії.

Варто також виокремити і той факт, що у галузі сільськогосподарського виробництва ще досить широко використовується некваліфікована праця. Втім незворотній процес впровадження новітніх засобів механізації, прогресивних технологій, широке впровадження останніх наукових досягнень у сфері агровиробництва неодмінно призведуть до суттєвого скорочення такої праці.

Також через те, що значна частина робіт з виробництва сільськогосподарської продукції передбачає високий рівень фізичних навантажень, у сільському господарстві має місце деяка гендерна диференціація щодо участі чоловіків та жінок у кінцевих результатах діяльності господарюючих суб'єктів. Винятком тут є лише тваринництво, де жінки зайняті на роботах з догляду за худобою та сфера управлінських функцій, де частка жінок дещо вища у порівнянні з іншими галузями.

Важливим мотиваційним чинником, який суттєво впливає на ефективність використання трудових ресурсів у галузі є рівень оплати праці. Модернізація системи оплати праці з орієнтацією на узгодження інтересів працівників і працедавців сприяє зміцненню конкурентоспроможності підприємства [59].

До слова, середньомісячна заробітна плата (номінальна) працівників, зайнятих у сільському господарстві Львівщини, у порівнянні з загальнообласним показником за період 2013-2021 рр. була вищою у середньому на 7 відсотків [8]. Це, на нашу думку, є достатньо позитивним явищем, передумовою для забезпечення подальшого поступального розвитку агровиробництва у регіоні.

Слід зауважити, що однією з важливих функцій управління трудовим колективом є власне мотивація праці – спрямування діяльності працівників на досягнення цілей господарюючого суб'єкта з одночасним задоволенням потреб самих працівників [26], що повинно регламентуватися трудовими договорами (контрактами), як це передбачено, зокрема, нормою Закону України «Про зайнятість населення».

Відповідно до цього закону зайнятість – це «незаборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі» [24].

Таким чином, мотивація зайнятості – це процес свідомого і добровільного вибору особою певного виду трудової діяльності, а також місця і часу її здійснення.

Цілком зрозуміло, що особливості функціонування галузі сільськогосподарського виробництва неодмінно повинні мати свій вплив і на трудові мотиви працівників.

Про сезонність виробництва ми вже згадували вище, але тут існує ще один достатньо важливий соціальних аспект – це свідоме обрання людиною способу життя, притаманного сільській місцевості, що суттєво відрізняється від міського. Ця обставина значною мірою негативно впливає на вибір молодих людей щодо своєї майбутньої професії.

В цілому можна стверджувати, що на сучасному етапі рівень трудової мотивації сільського населення часто є недостатнім для забезпечення належної зацікавленості працівників у підвищенні їхнього професійного рівня, суворого дотримання трудової дисципліни, що призводить до відтоку трудових ресурсів із сфери сільськогосподарського виробництва [35].

Ще одним з факторів виробництва є капітальні ресурси (або капітал), до якого включають засоби, що використовуються в процесі виробництва продукції, товарів і послуг.

Капітал виступає у двох різних формах – натурально-речовій та грошовій.

Натурально-речовий склад капіталу – це будівлі і споруди, машини і обладнання, транспортні засоби, сировина і матеріали, які використовуються в процесі виробництва продукції.

Грошовий капітал – це кошти, призначені для придбання основних засобів, матеріалів і сировини, оплати праці персоналу, організації виробництва, виконання зобов'язань перед бюджетами усіх рівнів тощо.

Підприємництво як фактор виробництва певною мірою означає особливий тип поведінки менеджера, що полягає у його здатності не лише враховувати усі наявні обставини, знаходити найбільш оптимальне поєднання факторів виробництва, що належать підприємству, а й передбачати виникнення неочікуваних у процесі виробництва та реалізації продукції ситуацій, уміння правильно оцінювати ризики з метою одержання прибутку.

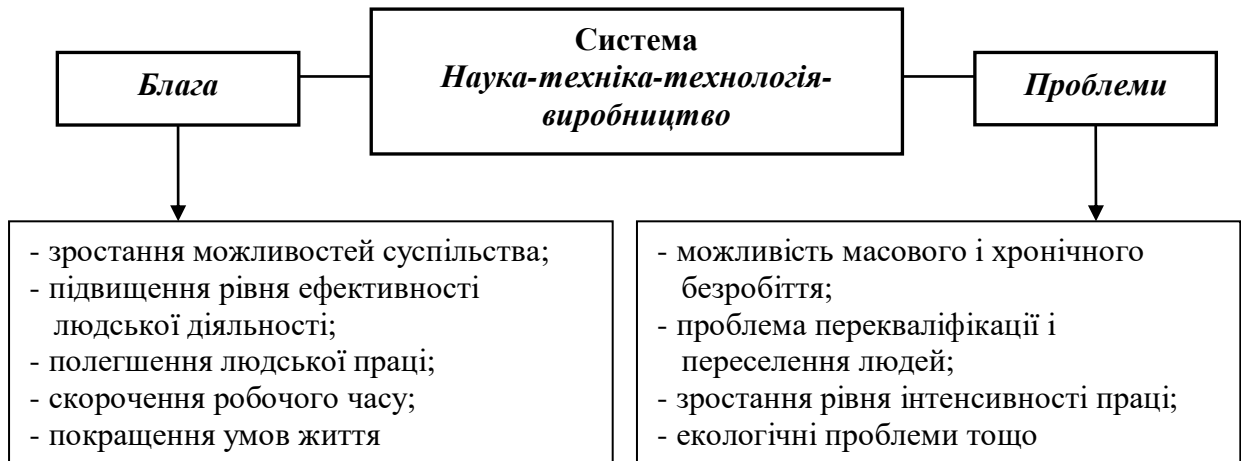
Більш повно сутність цього фактора розкривається через такі його функції [27]:

- творча (інноваційна) – генерація нових ідей;
- ресурсна – раціональне використання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів тощо;
- організаційна – організація процесу виробництва та збуту продукції;
- стимулююча – формування ефективного механізму мотивацій;
- соціальна – виробництво продукції, необхідної для забезпечення потреб суспільства;
- особистісна – самореалізація підприємця як успішної особистості.

Щодо науки, то ця форма діяльності вже давно стала головною рушійною силою розвитку людства. Завдяки науці створюються сучасні високопродуктивні засоби праці та запроваджуються прогресивні технології, використовуються нові матеріали та види енергії тощо.

В економічній літературі для характеристики ролі науки у виробництві товарів (робіт, послуг) використовують показник наукоємності виробництва. При цьому процеси розвитку науки і виробництва розглядаються вже як єдина система, яка виникла внаслідок науково-технічної революції (наука-техніка-технологія-виробництво) і яка невпинно прогресує.

Втім, як і будь-якому іншому явищу цієї системі притаманні і певні суперечності (рис. 1.4).

Рис. 1.4. – Основні суперечності НТР*

*Джерело: [29]

Сьогодні на наших очах відбувається стрімкий процес інформатизації суспільства, що революційним чином торкнувся практично усіх сфер життя. Поза всяким сумнівом, з подальшим розвитком цифрових технологій значення інформації як сукупності інформаційних об'єктів у знаковій формі, а також методів її обробки неодмінно буде зростати, сприяючи підвищенню ефективності використання всіх видів ресурсів підприємств та досягненню гідних результатів їх діяльності.

Вважається, що в сучасних умовах доступ до інформації, її обробка та вмiле використання – це найважливіший фактор успішного функціонування і розвитку підприємства. За деякими оцінками прийняття ефективного рішення на 90 відсотків залежить від інформації і лише на 10 відсотків – від натхнення [40].

І, нарешті, екологічний фактор, роль якого концентровано можна охарактеризувати як систему забезпечення раціонального використання природних ресурсів, їх відтворення та охорону довкілля.

Вплив екологічного фактора на ефективність виробництва спостерігається як на мікро-, так і на макро- рівнях.

Як свідчить практика, на рівні підприємства вигіднішим є використання дорогої сировини з дотриманням природозаощаджуючих новітніх технологій, ніж понесення витрат на очищення і утилізацію відходів.

У межах всього суспільства зростання екологічних витрат призводить до зниження загального рівня продуктивності праці, скорочення обсягів валового внутрішнього продукту та національного доходу.

В економічній теорії залежність між різними факторами виробництва та результатами діяльності суб'єкта господарювання отримала назву «виробничої функції».

Вона використовується для визначення максимальної кількості продукції, яку можна виробити з використанням певної кількості факторів виробництва.

У найбільш загальному вигляді виробнича функція описується рівнянням:

$$Q = f(x_1, x_2, \dots, x_{n-1}, x_n),$$

де Q – обсяги виробництва;

x_n – кількість n -ного ресурсу.

Існує низка математичних моделей виробничої функції, до деяких, зокрема, належать:

- лінійна ($Y = a_1x_1 + \dots + a_{n-1}x_{n-1} + a_nx_n$). Застосовують за умови існування лінійної залежності між обсягами виробленої продукції та кількістю використаних ресурсів.

- Леонт'єва ($Y = \min\left(\frac{K}{c_k}; \frac{L}{c_l}\right)$),

де K – капітал, L – праця, c_k і c_l – питомі витрати визначеного фактора.

Її основне призначення – це моделювання процесів, де не допускаються відхилення від визначених нормативів використання ресурсів на одиницю продукції. У прикладних дослідженнях практично не застосовується [57].

- Кобба-Дугласа ($Q = AK^\alpha L^{1-\alpha}$ ($f(x_1, x_2) = Ax_1^\alpha x_2^{1-\alpha}$),

де Q – обсяг виробництва, K – капітал, L – праця, A – коефіцієнт пропорційності, що враховує додаткові умови виробництва, $\alpha > 0$ – числовий параметр (показник еластичності).

Завдяки своїй універсальності та простоті виробнича функція Кобба-Дугласа набула доволі широкого застосування серед науковців-економістів.

Основний зміст цієї функції полягає у тому, що при збільшенні кількості одного з факторів на 1 відсоток та незмінній кількості інших, загальний обсяг виробництва продукції, товарів чи послуг збільшиться на 1 відсоток [6, с. 159].

Якщо ж узагальнити сказане вище, то значення виробничої функції полягає у тому, що остання відображає співвідношення між комбінацією наявних факторів виробництва і максимально можливим обсягом випуску продукції.

Крім того, за допомогою виробничої функції можна проаналізувати можливість зміни технології та співвідношення між виробничими факторами за умови збереження досягнутого рівня виробництва. Тут ми впритул наближаємося до поняття взаємозамінності факторів, що у науковій літературі характеризується таким показником, як гранична норма технологічної заміни (*MRTS* - англ. *Marginal Rate of Technical Substitution*), яка показує на скільки одиниць можна зменшити один з факторів з одночасним збільшенням іншого фактора на одиницю при незмінному обсязі виробництва.

Слід зауважити, що виробнича функція описує залежність між обсягами та факторами виробництва не лише на рівні господарюючого суб'єкта чи окремої галузі, а й характеризує пропорцію між цими величинами у масштабах всього суспільства.

Цілком зрозумілим є той факт, що потреби людства постійно змінюються, спонукаючи виробників товарів, робіт та послуг пристосовуватися до вимог часу, що неодмінно призводить до змін у

співвідношенні між обсягами використання виробничих ресурсів та пошуку найбільш оптимальної моделі їх взаємодії.

Це повністю стосується і галузі сільськогосподарського виробництва, значення якої для населення нашої планети важко переоцінити. Гідне місце тут належить Україні, яка відіграє важливу роль у вирішенні питання продовольчої безпеки не лише для нашої країни, а й у запобіганні глобальної продовольчої кризи, проблема якої особливо гостро постала після повномасштабної московитської навали.

Перемога України над загарбником неодмінно покращить ситуацію у цій сфері, адже ми володіємо унікальним потенціалом (талановиті і працьовиті люди, сприятливі природно-кліматичні умови, вигідне геополітичне становище тощо), належне використання якого повинно стати одним із важливих чинників подальшого успішного розвитку усієї людської цивілізації.

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Характеристика природно-кліматичних умов та географічного розміщення галузі сільськогосподарського виробництва Львівської області

Львівська область – це адміністративно-територіальна одиниця, що розміщена на заході України, яка географічно належить до Карпатського єврорегіону та історично-культурного регіону Галичина.

Вона є однією з найбільш розвиненіших в економічному, науковому, культурному та туристичному плані областей нашої держави.

Межує Львівщина з п'ятьма областями України (Закарпатською, Івано-Франківською, Тернопільською, Рівненською, Волинською) та з Республікою Польща, що сприяє розвитку торгово-економічних, культурних та політичних зв'язків з сусідами на взаємовигідній основі.

Надзвичайно важливими для регіону є міжнародні комунікації, що з'єднують Україну з Польщею, Словаччиною, Румунією та Угорщиною.

Північна частина області належить до Малого Полісся – зони мішаних лісів; середня – до лісостепу з пасмами Опілля, Вороняк, Гологір, Розточчя та Подільської височини. На південь простягаються карпатські передгір'я і Карпати.

Південний кордон Львівської області збігається з Верховинським Вододільним хребтом, а через територію регіону проходить Головний європейський вододіл басейнів Балтійського (Західний Буг) та Чорного (Дністер) морів [33].

Загальна площа Львівської області становить 21,8 тис. км² (3,6% території України), майже 54% з яких – це сільськогосподарські угіддя (1174,5 тис. га, у тому числі: рілля – 814,6 тис. га, сіножаті і пасовища – 337,9 тис. га, багаторічні насадження – 22 тис. га). Показник розораності

сільськогосподарських угідь – близько 33%. Лісами зайнято приблизно 545 тис. гектарів.

Ґрунти в області доволі різноманітні. Так, на Малому Поліссі (північна частина Львівщини) – це переважно дерново-підзолисті ґрунти; у північно-східній частині – чорноземи; в центральній – опідзолені, сірі лісові ґрунти; поблизу річок – болотні, дернові, лучно-болотні та лучні ґрунти; в районі Карпат – буроземні ґрунти [44].

Найвищим рівнем сільськогосподарської освоєності характеризуються: чорноземи типові малогумусні (78,6%), чорноземи опідзолені (75,2%), чорноземно-лучні ґрунти (66,9%) [11].

Негативною характеристикою стану ґрунтового покриву є те, що приблизно 70% від його загальної площі – це ерозійно небезпечні ґрунти [44].

Клімат в області помірно-континентальний (на переході від морського до континентального), характеризується значною кількістю опадів і в основному визначається впливом Атлантичного океану.

Середньорічна температура січня становить -5°C , липня – $+18^{\circ}\text{C}$. Найхолодніші місяці, як правило, – січень та лютий.

У рівнинній частині області сума температур, що перевищують $+5^{\circ}\text{C}$, становить $2700-2850^{\circ}\text{C}$, у гірській місцевості вона знижується в середньому на 165°C на кожні 100 метрів висоти.

Сума активних температур (понад $+10^{\circ}\text{C}$) для рівнин становить $2400-2800^{\circ}\text{C}$ і визначає період активної вегетації рослин у 160-175 днів, а у гірській частині – це $2400-2600^{\circ}\text{C}$ з періодом активної вегетації 150-170 днів[38].

Кількість опадів – від 650 (в рівнинній частині) до 1000 мм (в горах), максимум з яких випадає у літню пору. Стійкий сніговий покрив спостерігається лише в гірській місцевості.

Виходячи з природно-кліматичних умов основними галузями спеціалізації сільського господарства області є вирощування зернових і зернобобових культур, картоплі і технічних культур.

Уцілому Львівщина характеризується відносною сприятливістю для здійснення діяльності у сфері органічного агробізнесу, але тут існує певна проблема – недостатня забезпеченість земельними ресурсами [7].

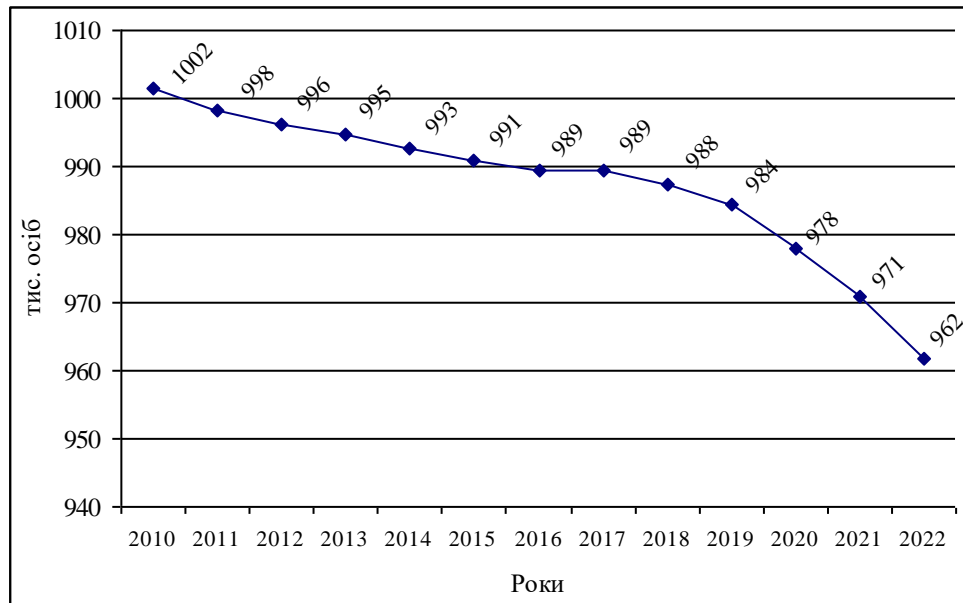
2.2. Основні тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва у Львівській області

Як вже було сказано у попередньому розділі, одним з факторів будь-якого виробництва є праця, а кінцеві результати підприємницької діяльності чи не головним чином залежать від її якості, тобто рівня професійної підготовки персоналу, зацікавленості членів трудового колективу в успішній діяльності господарюючого суб'єкта, від дотримання норм і правил поведінки у процесі виробництва товарів (робіт, послуг) тощо.

Дані статистики свідчать, що загальна кількість населення у регіоні на початок 2022 року становила 2478,1 тис. осіб, з яких 961,8 тис. осіб або 38,8% – це сільське населення [8].

Оскільки працівники, зайняті у сфері сільськогосподарського виробництва, у своїй переважачій кількості – це жителі сільських територій, то, гадаємо, не зайвим було хоча б коротко зупинитися на дослідженні процесів, що мають місце у цій царині.

Нижче наведено діаграму, яка графічно описує динаміку змін у кількості населення, що проживало у сільській місцевості області за період з 2010 по 2022 роки (рис. 2.1).

Рис. 2.1. – Динаміка кількості сільського населення у Львівській області за 2010-2022 роки*

*Джерело: [8]

З діаграми видно, що починаючи з 2017 року темпи скорочення сільського населення області почали значно зростати.

Якщо до 2017 року тенденція зміни кількості жителів сільських населених пунктів достатньо добре описувалася лінійною функцією, то після 2017 року вже маємо функцію експоненціальну ($y = 998,23e^{-0,0057x}$, де x – порядковий номер року) з доволі високим значенням коефіцієнта апроксимації*** (0,94).

Стосовно працездатного населення у сільській місцевості регіону, то дані Головного управління статистики у Львівській області свідчать, що за період з 2019 по 2021 рр. чисельність цієї категорії громадян скоротилася на 18,5 тис. осіб або на 4,6%.

З сказаного вище можна припустити, що процес скорочення чисельності осіб у сільській місцевості і надалі набуватиме ще більшої динаміки, до того ж маємо додатковий фактор – московська агресія, негативні наслідки якого на демографічну ситуацію сьогодні оцінити

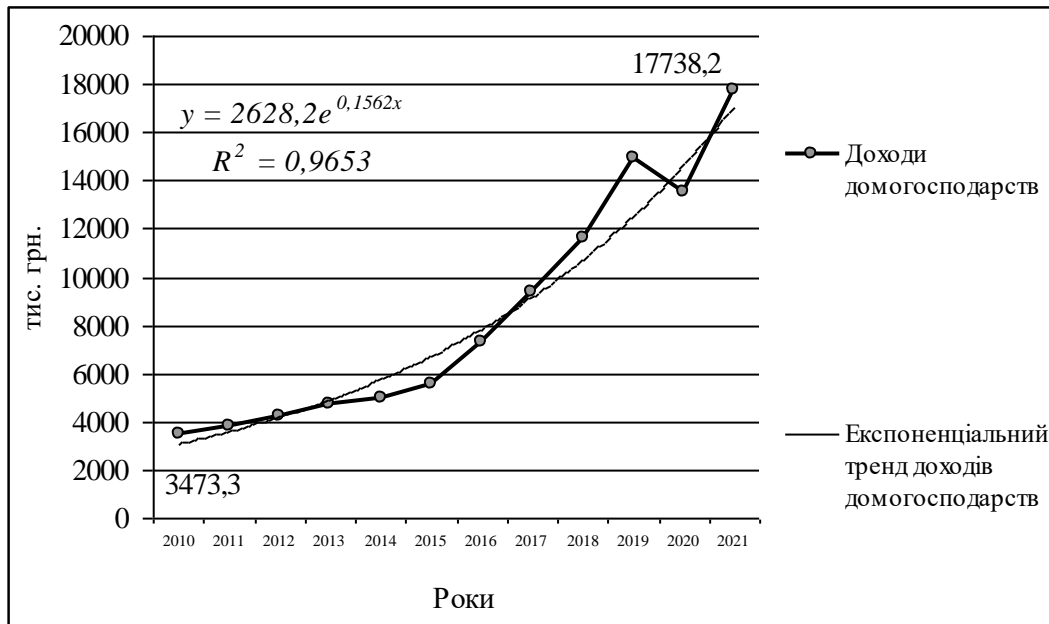
*** Коефіцієнт апроксимації – величина, що описує якість статистичної моделі. Прийнято вважати, що при його значенні від 0,8 до 1 якість моделі є достатньо високою.

неможливо. Все це вже в недалекій перспективі може спричинити сповільнення темпів розвитку агросектора області через зменшення пропозиції на ринку праці з боку осіб, здатних і готових здійснювати свою трудову діяльність у сфері сільськогосподарського виробництва.

Існує ще, один чинник, пов'язаний з населенням як основним кінцевим споживачем агропродукції, що має суттєвий вплив на розвиток сільського господарства – це рівень платоспроможності домогосподарств.

П. Самуельсон у книзі «Економіка» [48, с. 111] говорить, що люди, сімейний бюджет яких доволі незначний, «змушені, звичайно, витратити свої доходи переважно на предмети першої потреби: продукти харчування, житло і меншою мірою на одяг. Зі зростанням доходу витрати на деякі види продуктів харчування також збільшуються. Від дешевої їжі, що містить грубі вуглеводи, переходять до дорожчих видів їжі – м'яса, молока, фруктів, овочів, а також напівфабрикатів, що економлять працю у домашньому господарстві».

Як свідчать результати аналізу статистичної інформації щодо рівня сукупних доходів домогосподарств Львівської області за період з 2010 по 2021 рр. у розрахунку на одне домогосподарство, цей показник зріс з 3473,3 грн. на місяць до 17738,2 грн. (рис. 2.2). При цьому тенденція мала доволі динамічний характер з високим рівнем імовірності розрахованої нами функції ($y = 2628,2e^{0,1562x}$, де x – порядковий номер року, коефіцієнт апроксимації – 0,965).

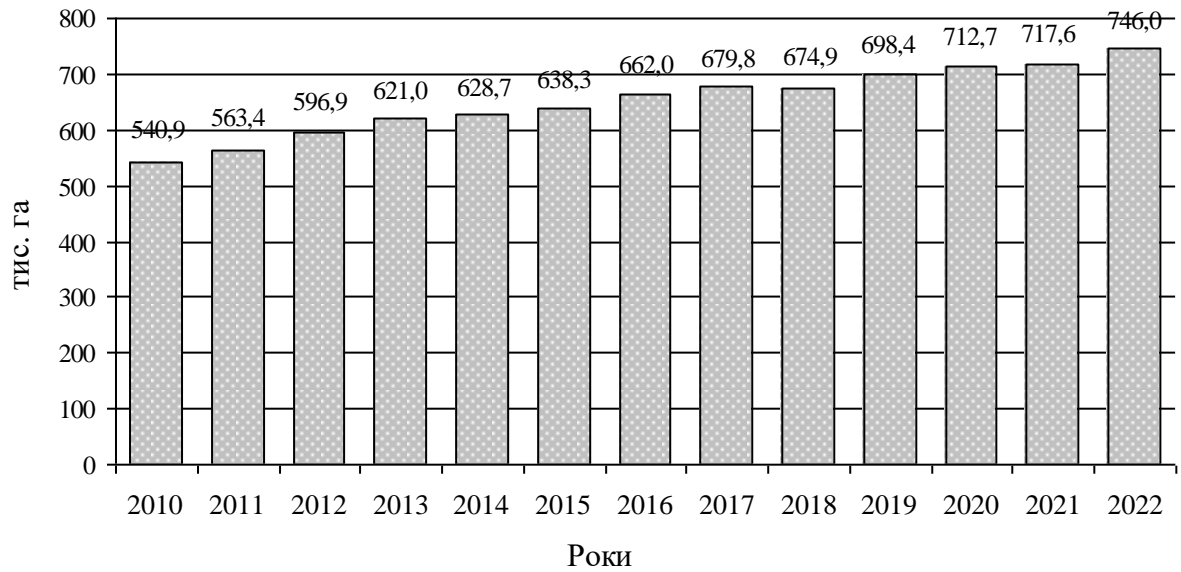
Рис. 2.2. – Динаміка сукупних доходів домогосподарств Львівщини за 2010-2021 рр. (у середньому за місяць з розрахунку на одне домогосподарство)*

*Джерело: [8]

Якби подібна тенденція зберігалася й надалі, то зростання попиту населення на більш дорогі продукти харчування та наближення структури споживання до раціональних норм, рекомендованих МОЗ, мали б спонукати сільськогосподарські підприємства до переорієнтації своїх виробництв відповідно до потреб ринку, збільшуючи частку м'ясо-молочної продукції у загальних її обсягах.

Що ж до іншого фактора агровиробництва – землі, то тут має місце тенденція до збільшення посівних площ під сільськогосподарськими культурами у всіх категоріях господарств. Так, за період з 2010 по 2022 рік цей показник збільшився з 540,9 тис. га до 746,0 тис. га або на 37,9% (рис. 2.3).

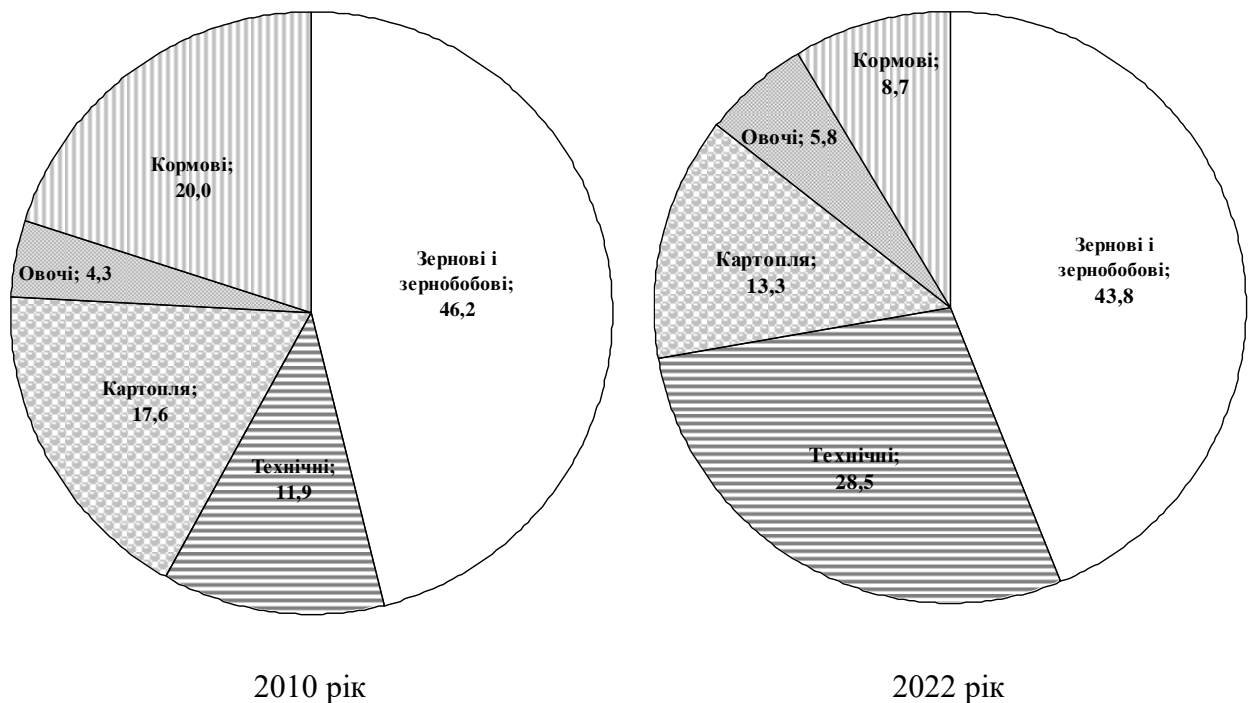

Рис. 2.3. – Динаміка посівних площ у всіх категоріях господарств за період 2010-2022 років*

*Джерело: [8]

З наведених нижче діаграм (рис. 2.4) видно, що за останні 12 років у структурі посівних площ у господарствах усіх категорій Львівщини відбулися суттєві зміни.

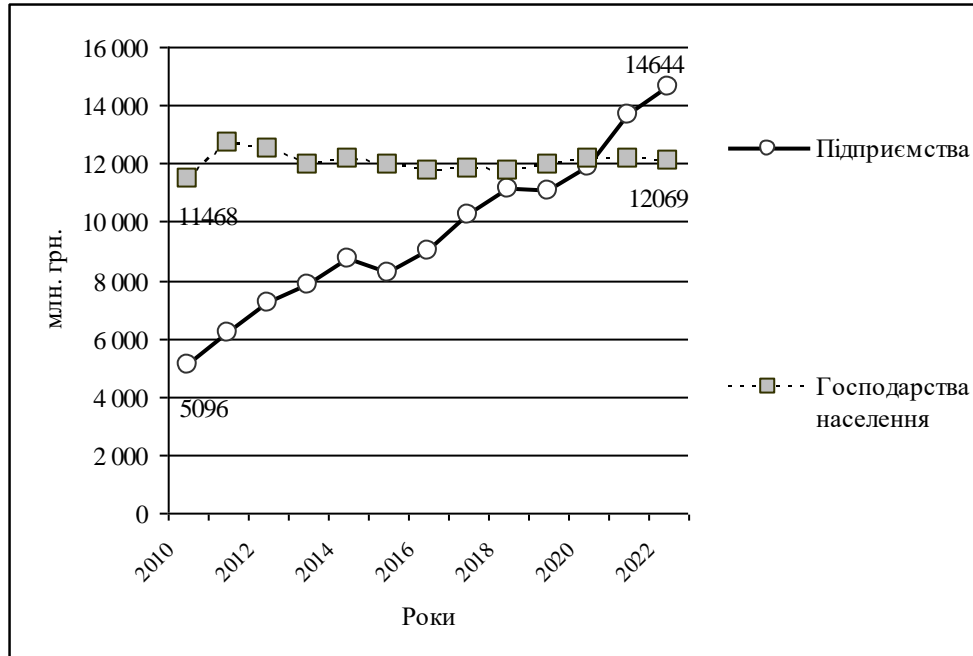
Рис. 2.4. – Порівняльна характеристика структури посівних площ основних сільськогосподарських культур у всіх категоріях господарств за 2010 і 2022 роки, у %*

*Джерело: [8]

Так, на 16,6 пункту збільшилася частка посівних площ під технічними культурами, тоді як питома вага посівних площ під кормовими культурами зменшилася на 11,4 пункту, а під картоплею – на 4,3 пункту. Щодо зернових і зернобобових культур та овочів, то за цими позиціями значних відхилень не спостерігалось.

Наслідком збільшення площ під сільськогосподарськими культурами серед усіх категорій виробників стало зростання загальних обсягів виробництва продукції сільського господарства. Так за період з 2010 по 2022 рік обсяги виробництва продукції сільського господарства у постійних цінах в цілому по області зросли на 10149,2 млн. грн. або на 61,3%, що було досягнуто за рахунок виробництва власне рослинницької продукції (на 10271,5 млн. грн. або на 109,9%).

Одночасно спостерігалось швидше, у порівнянні з господарствами населення, нарощування обсягів виробництва сільськогосподарськими підприємствами, що видно з наведеного нижче графіка (рис. 2.5).

Рис. 2.5. – Динаміка обсягів виробництва продукції сільського господарства (у постійних цінах) у розрізі категорій виробників за 2010-2022 роки*

*Джерело: [8]

Тенденція, як бачимо, доволі позитивна, адже підприємства за своїми технологічними, фінансовими та організаційними можливостями, як правило, значно випереджують господарства населення у питанні використання наявних ресурсів, впровадження передових технологій, новітніх досягнень науки і техніки, прогресивних систем оплати праці, логістики, ефективності правової роботи тощо.

Вище було показано, що провідною галуззю Львівщини у сфері сільськогосподарського виробництва є рослинництво. Так, частка рослинницької продукції у загальних обсягах сільськогосподарського виробництва за 2022 рік становила 73,5%. Дані статистики свідчать, що за період 2010-2022 рр. суттєво зросли обсяги виробництва таких основних видів продукції рослинництва: пшениця – на 157,3%, ячмінь – на 146,5%, кукурудза – у 5,4 рази, зернобобові культури – на 153,4%, буряк цукровий фабричний – на 109,5%, ріпак – на 81,7%, картопля – на 45,5%, овочі – у 2 рази, плодові та ягідні культури – на 58,0%. Що ж до збільшення виробництва сої та соняшника, то ці культури практично можна вважати нововведеними (табл. 2.1), різке збільшення обсягів виробництва яких почалося лише у 2016 році.

Таблиця 2.1. – Виробництво продукції рослинництва у всіх категоріях виробників Львівської області за 2010 та 2022 рр., тис. ц*

Культура	2010 рік	2022 рік	2022 р. до 2010 р., %
Пшениця	3544,2	9117,8	257,3
Ячмінь	723,9	1784,3	246,5
Кукурудза	1391,5	7535,4	541,5
Овес	346,4	340	98,2
Гречка	33,5	73,9	220,6
Культури зернобобові	26,2	66,4	253,4
Соя	43,9	2898,6	6602,7
Соняшник	2,1	1088,3	51823,8
Буряк цукровий фабричний	5295,1	11092,1	209,5
Ріпак і кольза	972,2	1766,8	181,7
Картопля	12587,9	18309,5	145,5
Культури овочеві (включаючи закритий ґрунт)	4118,9	8474,4	205,7
Коренеплоди кормові	4457,6	2752,9	61,8
Кукурудза кормова	699	513,4	73,4
Культури плодові та ягідні	901,1	1424	158,0

*Джерело: [8]

Ще однією важливою галуззю сільськогосподарського виробництва регіону є тваринництво, яке забезпечує населення високопоживними і дієтичними продуктами харчування, а промисловість – найрізноманітнішими видами сировини.

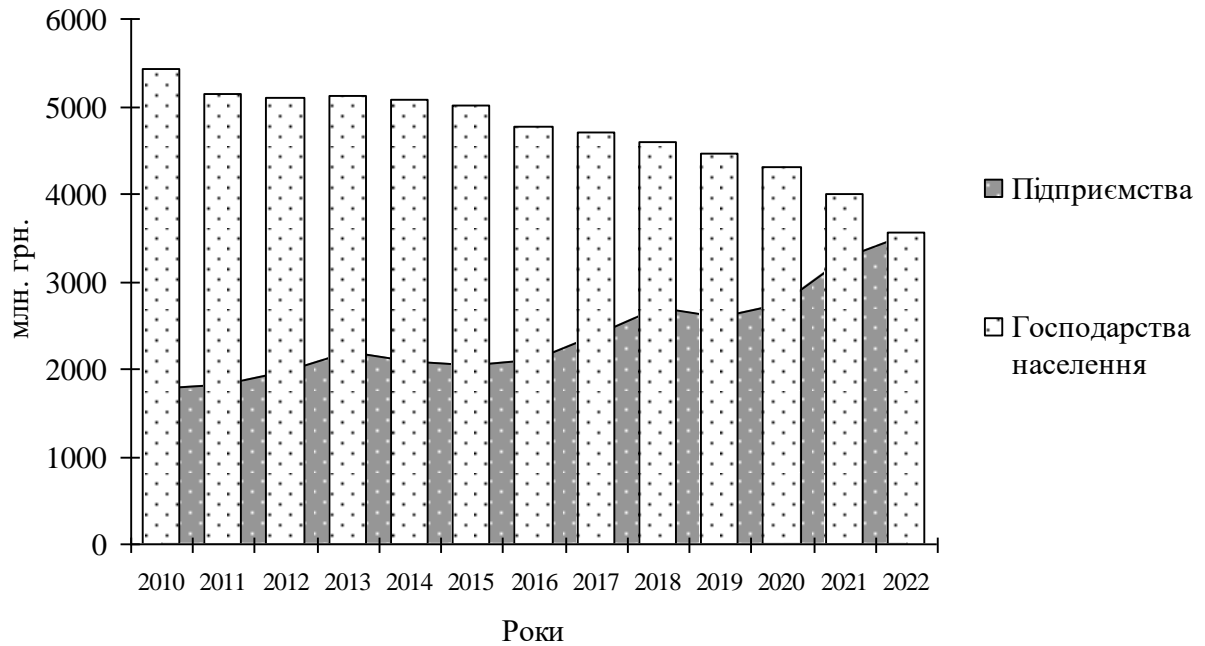
Тваринництво сприяє зростанню рівня зайнятості сільського населення, підвищенню його добробуту, вирішенню цілої низки соціально-економічних проблем села.

Хоч господарства Львівщини у своїй більшості надають перевагу виробництву рослинницької продукції, все ж на тваринництво припадає теж значна частка – близько однієї четвертої від загальних обсягів виробництва агропродукції (у 2022 році – 26,5%).

Як свідчать дані статистики, загальні обсяги виробництва продукції тваринництва у постійних цінах за період 2010-2022 рр. залишалися в області приблизно на одному й тому ж рівні (близько 7,1 млрд. грн.). Разом з тим, у різних категоріях товаровиробників динаміка цього показника кардинально відрізнялася.

Так, сільськогосподарські підприємства збільшували обсяги виробництва тваринницької продукції в середньому на 147 млн. грн. щорічно, тоді як для господарств населення цей показник зменшувався на 157 млн. грн.

Графічно динаміку цього процесу зображено на рис. 2.6.

Рис. 2.6. – Виробництво продукції тваринництва (у постійних цінах) в розрізі категорій виробників у Львівській області за 2010 та 2022 рр. *
*Джерело: [8]

З аналізу звітних даних видно, що коли у 2010 році сільськогосподарськими підприємствами вироблялося 32,7% від обсягів виробництва господарствами населення, то у 2022 році цей показник становив уже 99,5%. За умови збереження такої тенденції на перспективу можна було б очікувати певного збільшення частки підприємств у загальних обсягах виробництва тваринницької продукції у регіоні, адже потенційні можливості фірми у сфері агробізнесу, як правило, перевищують можливості господарств населення.

Якщо вирощування рослин неможливе без землі, то основою тваринництва є власне самі тварини. Від поголів'я сільськогосподарських тварин значною мірою залежать обсяги виробництва продукції.

На основі статистичних даних встановлено, що за період з 2010 по 2022 рр. у поголів'ї сільськогосподарських тварин у всіх категоріях господарств Львівської області відбулися як кількісні, так і структурні зміни (табл. 2.2).

Так, суттєво скоротилася кількість голів рогатої худоби (на 184,7 тис. голів або на 65,1%).

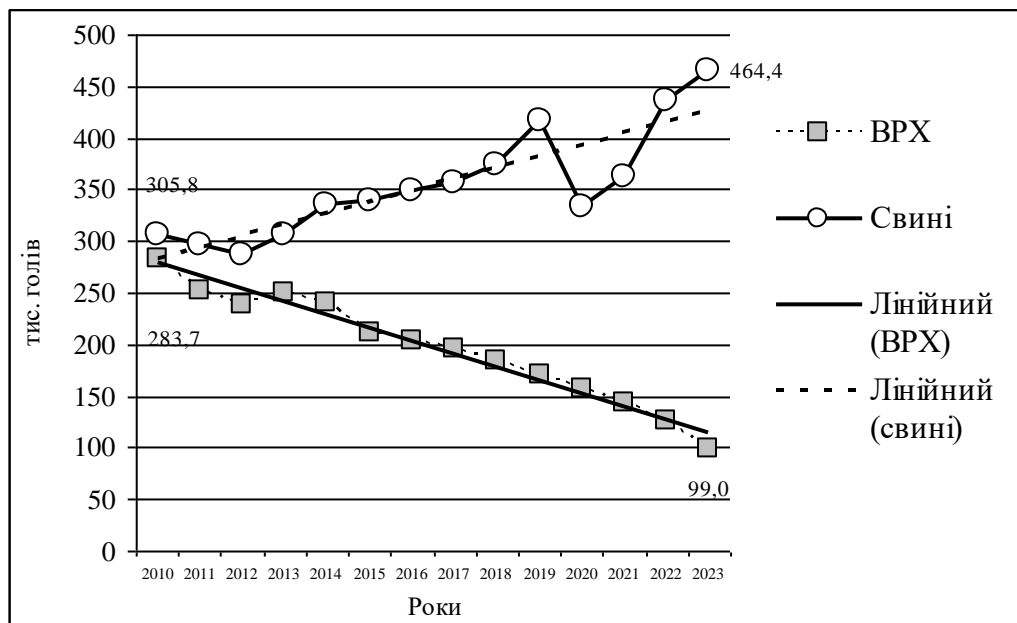
У той же час поголів'я свиней збільшилося на 158,6 тис. голів або на 51,9%, овець та кіз – на 4,7 тис. голів (+20,9%), птиці – на 2917,7 тис. голів (+35,8%)

Таблиця 2.2. – Поголів'я сільськогосподарських тварин у всіх категоріях господарств Львівської області за 2010 та 2023 рр. (станом на 1 січня)*

Види тварин	На 1 січня:		2023 р. до 2010 р., %
	2010 року	2023 року	
Велика рогата худоба	283,7	99,0	34,9
у тому числі корови	171,7	64,4	37,5
Свині	305,8	464,4	151,9
Вівці та кози	22,5	27,2	120,9
Птиця свійська	8148,0	11065,7	135,8

*Джерело: [8]

Нижче наведено діаграму з лінійними трендами щодо динаміки збільшення (скорочення) поголів'я великої рогатої худоби та свиней за 2010-2023 роки, яка наочно характеризує процеси, що відбувалися за вказаний період та імовірно й далі матимуть місце у найближчій перспективі у цій царині.

Рис. 2.7. – Динаміка та тенденції змін у поголів'ї ВРХ та свиней у всіх категоріях господарств Львівщини за 2010-2023 рр. (на 1 січня) *

*Джерело: [8]

Що ж до виробництва продукції тваринництва в натуральних показниках, то дані про це наведено у таблиці 2.3, з аналізу якої видно, що за період з 2010 по 2022 рр. практично за усіма видами тваринницької продукції (крім молока) в області спостерігалось збільшення їх обсягів. Найбільший приріст досягнуто щодо таких позицій як вирощування тварин у живій вазі (на 58,1 тис. т або на 38,6%), реалізація на забій сільськогосподарських тварин у живій масі (на 37,3 тис. т або на 22,6%), м'ясо усіх видів у забійній масі (32,1 тис. т або на 27,9%).

Таблиця 2.3. – Виробництво основних видів продукції тваринництва у всіх категоріях господарств за 2010 та 2022 роки*

Показник	Од. виміру	тис. тонн		
		2010 рік	2022 рік	2022 р. до 2010 р., %
Вирощування сільськогосподарських тварин (у живій масі)	тис. т	150,5	208,6	138,6
Реалізація на забій сільськогосподарських тварин (у живій масі)	тис. т	165,1	202,4	122,6
М'ясо усіх видів (у забійній масі)	тис. т	115,1	147,2	127,9
Молоко	тис. т	656,2	387,5	59,1
Яйця	млн. шт	576,8	602	104,4
Вовна	т	12,0	13	108,3
Мед	т	727,0	1 029	141,5

*Джерело: [8]

2.3. Аналіз економічної ефективності виробництва продукції сільського господарства в усіх категоріях виробників Львівської області

Сільськогосподарському виробництву, як складній багатогалузевій структурі, притаманна ціла низка показників, що характеризують рівень використання витрачених ресурсів.

Серед визначальних показників ефективності вирощування сільськогосподарських культур провідне місце належить урожайності – кількості рослинницької продукції, одержуваної з одиниці площі. Цей термін не тотожний поняттю «урожай», тобто валовому збору сільськогосподарських культур з усієї посівної площі.

Урожайність характеризується такою системою показників: видова урожайність; урожайність на корені; урожайність у бункерній вазі і після доробки).

Видова урожайність визначається фахівцями при зовнішньому огляді посівів упродовж вегетаційного періоду.

Урожайність на корені – урожай, зібраний з одиниці площі без урахування втрат.

Урожайність у бункерній вазі визначається на підставі кількості оприбуткованої продукції.

У державній статистиці за основний показник прийнято урожайність виходячи з розрахунку на площу, зайняту під посівами на момент закінчення сівби [41].

З початку свого виникнення система землеробства була орієнтована на отримання якомога більшої кількості продукції. Спочатку ця мета досягалася переважно за рахунок збільшення обсягів використання земельних угідь чи збільшення поголів'я тварин. Втім, з розвитком продуктивних сил людство навчилося покращувати природні властивості живих організмів, створювати для них сприятливі умови розвитку, досягаючи кращих результатів за рахунок селекційної роботи, використання досконаліших знарядь праці, застосування більш прогресивних технологій обробітку ґрунту, впровадження систем сівозмін та зрошування, використання мінеральних добрив, гербіцидів, засобів захисту сільськогосподарських рослин і тварин тощо.

У сучасних умовах в господарській практиці переважно застосовується тип аграрного виробництва, який передбачає більш активне використання сільськогосподарських угідь у порівнянні з традиційними методами. Цей тип виробництва називають методом інтенсивного ведення сільського господарства, кінцевою метою якого є максимальне підвищення урожайності сільськогосподарських культур для отримання прибутку та забезпечення потреб суспільства шляхом вирощування високоврожайних сортів,

підвищеного застосування агрохімічних засобів, інтенсивного поливу, використання новітніх технологій, високопродуктивної техніки і т. ін. Разом з тим, інтенсивне землеробство потребує значних фінансових ресурсів.

Отже, інтенсивне ведення сільського господарства – це, у першу чергу, підвищення рівня урожайності сільськогосподарських культур.

Одним з найбільш поширених статистичних методів вивчення факторів, що впливають на показники урожайності та урожаю, є індексний метод.

Саме на підставі цього методу та даних державної статистики нами розраховано індексний комплекс показників щодо впливу зміни посівних площ та рівнів урожайності сільськогосподарських культур (зернових і зернобобових) на загальний обсяг їх урожаю у всіх категоріях господарств Львівської області (табл. 2.4).

Таблиця 2.4. – Вихідні дані для індексного аналізу урожаю та урожайності в усіх категоріях господарств Львівської області*

Культура	Посівна площа, тис.га		Урожайність, ц/га		Урожай, тис. ц		
	2010 р.	2022 р.	2010 р.	2022 р.	2010 р.	2022 р.	Умовний
	P_0	P_1	Y_0	Y_1	P_0Y_0	P_1Y_1	P_1Y_0
Пшениця	143,1	177,7	25,3	51,3	3620,4	9116,0	4495,8
Ячмінь	37,4	35,5	20,0	50,0	748,0	1775,0	710,0
Кукурудза	28,3	86,7	52,1	87,5	1474,4	7586,3	4517,1
Овес	21,6	12,7	16,8	27,0	362,9	342,9	213,4
Гречка	6,3	6,4	5,8	11,5	36,5	73,6	37,1
Зернобобові	3,0	3,5	11,7	19,0	35,1	66,5	41,0
Всього	239,7	322,5	26,2	58,8	6277,3	18960,3	10014,4

*Джерело: [8]

Внаслідок проведення відповідних розрахунків отримано значення таких індексів:

- валового збору ($\frac{\sum \acute{O}_1 \ddot{I}_1}{\sum \acute{O}_0 \ddot{I}_0}$) – 3,020;
- урожайності ($\frac{\sum \acute{O}_1 \ddot{I}_1}{\sum \acute{O}_0 \ddot{I}_1}$) – 1,893;
- посівних площ ($\frac{\sum \ddot{I}_1}{\sum \ddot{I}_0}$) – 1,345;

- структури посівних площ $(\frac{\sum \acute{o}_0 \acute{i}_1}{\acute{o}_0 \sum \acute{i}_1}) - 1,186$.

Отже, збільшення обсягів виробництва зернових і зернобобових культур в цілому у області було зумовлене зростанням урожайності, розширенням посівних площ та зміною структури посівних площ. При цьому найбільший вплив на приріст урожаю мала саме урожайність сільськогосподарських культур, що свідчить про динамічний розвиток рослинницької галузі у регіоні.

Аналогічні розрахунки проведено також щодо сільськогосподарських підприємств, вихідні дані для яких наведено у табл. 2.5.

Таблиця 2.5. – Вихідні дані для індексного аналізу урожаю та урожайності в сільськогосподарських підприємствах Львівської області*

Культура	Посівна площа, тис.га		Урожайність, ц/га		Урожай, тис. ц		
	2010 р.	2022 р.	2010 р.	2022 р.	2010 р.	2022 р.	Умовний
	P_0	P_1	U_0	U_1	P_0U_0	P_1U_1	P_1U_0
Пшениця	72,7	93,4	23,6	60,4	1717,4	4842,2	2206,4
Ячмінь	18,7	21,6	17,1	61,5	319,9	1370,8	369,3
Кукурудза	17,4	77,6	58,0	91,8	1007,3	7186,9	4500,8
Овес	7,8	1,0	11,1	24,8	86,4	36,1	11,1
Гречка	5,5	6,1	5,8	11,6	31,9	33,7	35,4
Зернобобові	1,2	1,1	11,5	16,8	13,7	24,3	12,7
Всього	123,3	200,8	25,8	67,2	3176,6	13494,0	7135,7

*Джерело: [8]

В результаті отримано значення таких індексів:

- валового збору – 4,248;
- урожайності – 1,891;
- посівних площ – 1,629;
- структури посівних площ – 1,379.

Суттєве перевищення значення індексу валового збору зернових і зернобобових культур у підприємствах (на 1,048) у порівнянні з загальнообласним показником забезпечено за рахунок збільшення значення індексу посівних площ (на 0,284) та структури посівних площ (на 0,193). Величина індексу урожайності в обидвох категоріях практично не відрізнялася.

Отже, на обсяги валового збору вказаного вище виду сільськогосподарської продукції найбільший вплив мав екстенсивний фактор – збільшення посівних площ.

Головним якісним показником стану розвитку тваринництва є продуктивність сільськогосподарських тварин, що визначається за кількістю продукції, одержаної з розрахунку на одну голову худоби або птиці. До таких показників належать [39]:

- у скотарстві – надій на середньорічну корову за рік та середньодобовий приріст живої маси молодняка на вирощуванні, відгодівлі й нагулі;

- у свинарстві – кількість голів поросят на матку, середньодобовий приріст на вирощуванні і відгодівлі тварин;

- у вівчарстві – настриг вовни з розрахунку на вівцю, наявну на початок року;

- у птахівництві – кількість яєць на середньорічну курку-несучку.

Нині наявні у відкритому доступі статистичні дані не дають можливості оцінити увесь комплекс показників продуктивності тварин у господарствах Львівської області, однак навіть наведені нижче показники певною мірою свідчать, що тут має місце бодай часткове їх покращення серед сільськогосподарських підприємств. Так, середній річний надій молока від однієї корови у 2021 році в порівнянні з 2010 роком збільшився на 2305 кг або на 78,7%, а приплід поросят у розрахунку на 100 маток – на 337 голів або на 18,0% (табл. 2.6).

Таблиця 2.6. – **Окремі показники продуктивності тварин у господарствах Львівщини за 2010 та 2021 роки***

Показник	2010 рік		2021 рік		2021 р. до 2010 р., %	
	підприємства	господарства населення	підприємства	господарства населення	підприємства	господарства населення
Середній річний надій молока від однієї корови, кг	2930	3906	5235	5007	178,7	128,2
Одержано приплоду у підприємствах у розрахунку на 100 маток, голів:						
- телят	66	***	64	***	97,0	-
- поросят	1873	***	2210	***	118,0	-
- ягнят і козенят	43	***	95	***	220,9	-

*Джерело: [8]

Примітка: *** - статистичні дані відсутні

Варто зауважити, що у переважній більшості країн світу з метою забезпечення належного рівня конкурентоспроможності власних виробників сільськогосподарської продукції запроваджено систему їх дотацій з бюджету.

Не є винятком і Україна.

Щодо Львівської області, то сьогодні тут діє Комплексна програма підтримки сільського господарства Львівської області, розроблена на основі Закону України «Про правовий режим воєнного стану», постанови Кабінету Міністрів України від 09.06.2021 № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» (зі змінами), постанови Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану» і спрямована на забезпечення нагальних потреб для функціонування малих суб'єктів підприємництва та забезпечення продовольчої безпеки області у період військового стану.

Зазначеною програмою передбачені конкретні заходи щодо підтримки мікро- та малих сільгоспвиробників*** за рахунок коштів обласного бюджету, а саме:

- компенсація відсотків за кредитами та відсотків (комісії) за супроводження договорів фінансового лізингу;
- фінансова підтримка на зворотній основі у вигляді пільгових кредитів;
- фінансова підтримка суб'єктів підприємництва шляхом часткової компенсації вартості насіння;
- фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників у вигляді дотації за утримання корів усіх напрямів продуктивності.

Якщо узагальнити все сказане вище, то можна зробити висновок, що у галузі сільськогосподарського виробництва Львівської області за попередні роки відбувалися доволі позитивні процеси.

Хоч загальні обсяги виробництва продукції практично суттєво не змінювалися, однак постійне зростання частки підприємств, як більш ефективного господарюючого суб'єкта, вселяє надії на вже у найближчій перспективі очікувати збільшення обсягів виробництва продукції сільського господарства.

Слід окремо зауважити, що у довоєнному 2020 році частка Львівської області у загальних обсягах виробництва в цілому в Україні становила 3,6% (у т.ч. продукції рослинництва – 3,2%, тваринництва – 5,5%)[12]. Однак, внаслідок московської агресії значна частина територій з об'єктивних причин

*** **Примітка:** відповідно до ст. 55 Господарського кодексу України (поряд з фізичними особами):

- суб'єктами мікропідприємства є юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- суб'єктами малого підприємства - юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

сьогодні не спроможна виробляти сільськогосподарську продукцію у довоєнних обсягах або й взагалі здійснювати будь-яку діяльність у цій сфері. Таким чином, перед регіонами, що меншою мірою постраждали від агресії, постають завдання наростити обсяги виробництва сільськогосподарської продукції з метою забезпечення населення продуктами харчування та бодай збереження тих позицій, які наша країна мала на міжнародних ринках продовольства.

За даними Державної служби статистики України частка Львівщини у загальнодержавних обсягах виробництва сільськогосподарської продукції за 2022 рік вже становила 5,0% (у т.ч.: рослинництво – 4,7%, тваринництво – 6,1%).

За такої ситуації повинні спрацювати закони ринку і збільшення попиту на продукцію сільського господарства неодмінно спричинить активізацію підприємницької діяльності у сфері агровиробництва Львівщини. А для цього є всі підстави, про що переконливо свідчать тренди, які склалися за роки, що передували відкритій агресії з боку північного сусіда. Правда, увесь комплекс проблем, які необхідно при цьому вирішити, буде відомий лише після остаточної Перемоги над ворогом.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Стан та перспективи розвитку сільськогосподарських підприємств Львівщини

Однією з основ суспільного розвитку є матеріальне виробництво як діяльність людини, що спрямована на освоєння оточуючого її природного середовища з метою створення необхідних життєвих благ, духовних та культурних цінностей.

Господарська діяльність, метою якої є отримання певних економічних та соціальних результатів, в науковій літературі отримала назву «підприємництво».

Основними принципами підприємницької діяльності є:

- вільний вибір підприємцем видів підприємницької діяльності;
- самостійне формування ним програми діяльності, вибір постачальників і споживачів виробленої продукції, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів у межах чинного законодавства, цінова політика;
- вільний найм працівників;
- комерційний розрахунок та ризик;
- вільне розпорядження прибутком після сплати податків, зборів та інших платежів;
- самостійне здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

У загальній системі підприємництва, як сфери професійної діяльності, серед суб'єктів господарювання найважливішу роль в економіці держави відіграє власне підприємство – економічне явище, що характеризується певною сукупністю продуктивних сил і виробничих відносин та організацією виробничого процесу, кінцевою метою якого є отримання прибутку.

Саме на рівні підприємства, як юридичної особи, праця людини набуває суспільної форми – цілеспрямованої діяльності членів трудового колективу, кінцевою метою якої є створення матеріальних і духовних благ, необхідних для задоволення потреб як окремої особи, так і суспільства загалом.

З виробничо-технічної точки зору підприємство – це техніко-технологічний комплекс як система робочих машин і механізмів у поєднанні з технологією виготовлення й обсягами випуску певних видів продукції (робіт, послуг).

Організаційно підприємство виступає у ролі первинної ланки економіки держави з строго визначеними внутрішньою структурою та місцем у зовнішньому середовищі, з певними закономірностями функціонування і розвитку.

Соціальна функція підприємства полягає у органічному поєднанні суспільних, колективних і особистих інтересів.

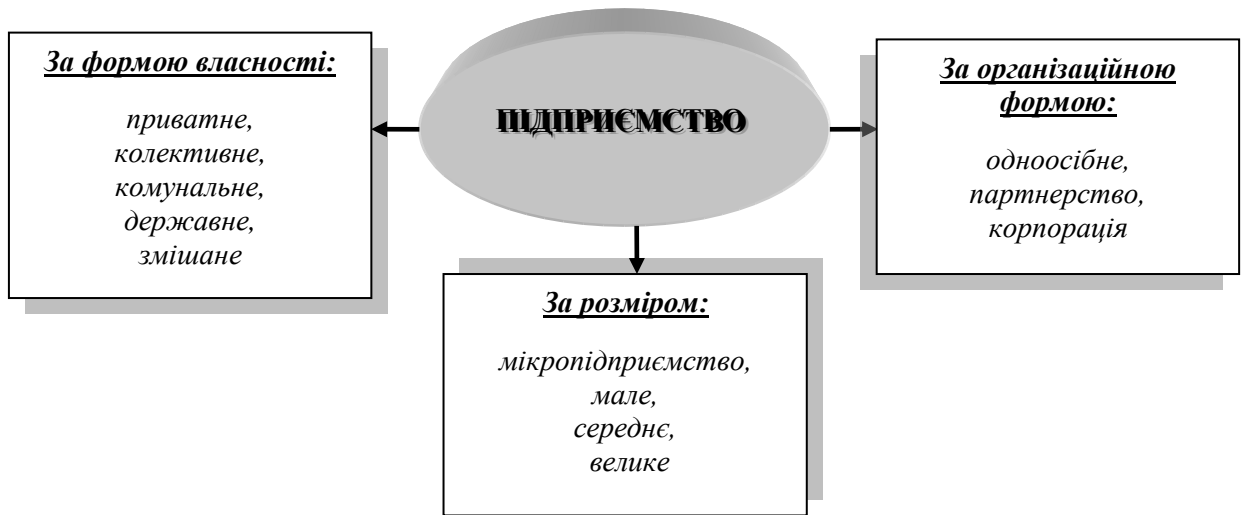
Основним документом, що регулює питання створення підприємств, а також здійснення та припинення їх діяльності є Господарський кодекс України.

Відповідно до положень цього законодавчого акту підприємством є юридична особа як самостійний суб'єкт господарювання, створений для задоволення суспільних та особистих потреб.

Залежно від форм власності в Україні можуть діяти підприємства таких видів: приватне підприємство, підприємство колективної власності, комунальне підприємство, державне підприємство, підприємство, засноване на змішаній формі власності.

У науковій літературі можна зустріти більш ширшу класифікацію підприємств, що включає розміри та організаційну форму підприємств (рис. 3.1).

Рис. 3.1. – Класифікація та групування підприємств*

*Джерело: [10, 42, 23]

Управління підприємством здійснюється на основі положень, передбачених його установчими документами.

На підприємствах, де використовуються наймана праця, укладається колективний договір, яким передбачаються питання з врегулювання виробничих, трудових та соціально-економічних відносин між роботодавцем і працівниками.

Майно, яке використовує підприємство у своїй діяльності, – це виробничі і невиробничі фонди, а також інші цінності, джерелами яких можуть бути грошові та матеріальні внески засновників, доходи, одержані від господарської діяльності, кредити банків та інших кредиторів, капітальні вкладення, інші джерела, не заборонені законодавством України [10].

Що ж до об'єкта нашого дослідження, то у попередньому розділі роботи вже було показано, що сільськогосподарські підприємства області упродовж 2010-2022 років демонстрували постійну позитивну тенденцію щодо обсягів виробництва продукції сільського господарства у порівнянні з темпами виробництва у господарствах населення.

Як відомо, всі суспільні явища безперервно змінюються в часі. Саме вивченням таких змін займається статистична наука, яка дозволяє встановити та математично описати процеси, що мають місце у тих чи інших соціально-

економічних сферах. Вирішення такого завдання здійснюється шляхом побудови та аналізу рядів динаміки, які ще називають динамічними або хронологічними рядами [51].

Слід зазначити, що застосування згаданої вище техніки визначення трендів буде коректним за умови відносно стабільного розвитку певного явища. Що ж до сьогоденної ситуації, то повномасштабне вторгнення московського агресора на територію України корінним чином вплинуло на погіршення стану економіки нашої держави в цілому, у тому числі й аграрного її сектора.

Втім, якби сільське господарство Львівщини перебувало в умовах, що передували відкритій навалі з боку агресора, то доволі імовірною (коефіцієнт апроксимації – 0,97) була б тенденція щодо обсягів виробництва продукції галузі на найближчу перспективу, яка б описувалася лінійним рівнянням $y=4604,6 + 713,45t$, де t – порядковий номер року). Це означає, що приріст обсягів виробництва підприємствами сільськогосподарської продукції щорічно мав би становити близько 700 млн. грн.

Разом з тим, сільськогосподарські підприємства мають свої особливості. До цієї категорії виробників входять як «класичні» підприємства, так і фермерські господарства, діяльність яких, крім універсальних нормативних документів, регулюється ще окремими законодавчими актами.

Про фермерські господарства області ще окремо йтиметься нижче, проте для характеристики процесів, що мали місце за останні роки нами проаналізовано динаміку виробництва продукції сільського господарства підприємствами в цілому та окремо у фермерських господарствах (табл. 3.1).

Таблиця 3.1. – Продукція сільського господарства за категоріями господарств Львівської області за 2019 та 2022 роки (у постійних цінах 2016 року) *

Категорія господарств	Всього				з них:							
					рослинництва				тваринництва			
	2019 рік	2021 рік	2022 рік	2022 р. до 2019 р., %	2019 рік	2021 рік	2022 рік	2022 р. до 2019 р., %	2019 рік	2021 рік	2022 рік	2022 р. до 2019 р., %
Підприємства - всього, млрд. грн.	11,1	13,7	14,6	131,5	8,5	10,4	11,1	130,6	2,6	3,3	3,5	134,6
з них фермерські господарства млрд. грн.	2,3	3,1	***	-	1,3	1,8	***	-	1,0	1,3	***	-
Частка фермерських господарств у загальних обсягах виробництва	20,6	22,9	***	-	15,6	15,7	***	-	37,1	38,6	***	-

*Джерело: [8]

***Примітка: дані за 2022 рік органами державної статистики не публікувалися

Результати аналізу даних наведеної вище таблиці свідчать, що коли сільськогосподарські підприємства (окремо без фермерських господарств) забезпечили зростання обсягів виробництва у 2021 році в порівнянні з 2019 роком на 20 відсотків (у т.ч. рослинництво – на 19,1%, тваринництво – на 23,6%), то для фермерських господарств цей показник становив 37,1 відсотка (у т.ч. рослинництво – на 39,9%, тваринництво – на 33,2%).

Як уже говорилося у попередніх розділах роботи, сільському господарству, як окремій галузі економіки, притаманні певні особливості, пов'язані, у першу чергу, з природнім середовищем (якість ґрунтів, забезпеченість їх вологою, клімат, сезонність виробництва, географічне розташування підприємств), що безпосередньо впливає на діяльність підприємств аграрного сектору.

У першу чергу це стосується землі з її ґрунтовим покривом, водами і рослинністю, яка у поєднанні з працею людини та завдяки своїм фізичним і хімічним властивостям (у науковій літературі – це поняття родючості) забезпечує розвиток рослинних організмів та, у кінцевому наслідку, урожай сільськогосподарських культур [19].

Оскільки земля в сільському господарстві – це головний і незамінний засіб виробництва, то варто більш детально зупинитися на питанні вивчення процесів, що мали місце за певний часовий період у сфері використання земель сільськогосподарського призначення серед сільськогосподарських підприємств Львівщини.

Так, у 2022 році у порівнянні з 2010 роком спостерігалось збільшення загальної зібраної площі серед згаданої вище категорії виробників на 216,6 тис. га або у 2,1 раза, що, в основному, відбулося за рахунок сої (на 101,1 тис. га або у 31,6 раза), зернових та зернобобових культур (на 69,9 тис. га або на 53,0%) та соняшника (на 43,2 тис. га – з 0,1 до 43,3 тис. га). Разом з тим, зібрана площа під кормовими культурами зменшилася на 5,3 тис. га або на 65,4% (табл. 3.2).

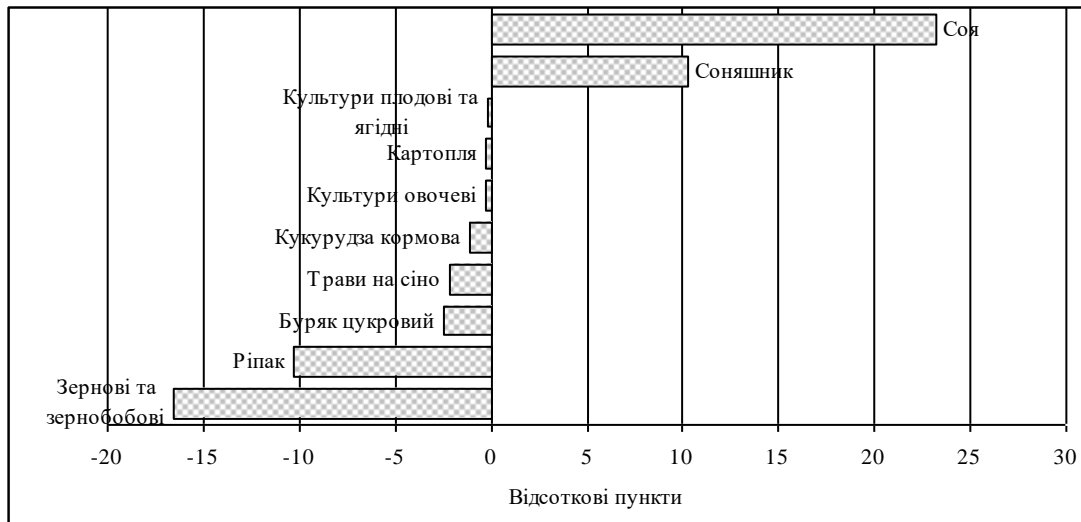
Таблиця 3.2. – Зібрані площі основних сільськогосподарських культур у підприємствах Львівської області за 2010 та 2022 рр. *

Культура	2010 рік	2022 рік	2022 р. до 2010 р.	
			га (+, -)	%
Культури зернові та зернобобові	131,9	201,8	+69,9	153,0
Соя	3,3	104,4	+101,1	3163,6
Соняшник	0,1	43,3	+43,2	43300,0
Буряк цукровий фабричний	12,4	15,0	+2,6	121,0
Ріпак і кольза	43,9	46,8	+2,9	106,6
Картопля	2,3	3,6	+1,3	156,5
Культури овочеві (включаючи закритий ґрунт)	1,4	1,7	+0,3	121,4
Кукурудза кормова	3,2	1,8	-1,4	56,3
Трави однорічні на сіно	0,3	0,1	-0,2	33,3
Трави багаторічні на сіно	4,6	0,9	-3,7	19,6
Культури плодові та ягідні	1,4	2,0	+0,6	142,9

*Джерело: [8]

Як свідчить аналіз статистичних даних, за останні роки відбулися не лише значні кількісні зміни у розмірах зібраних площ, але й змінилася сама їх структура. Так, у 2022 році в порівнянні з 2010 роком частка посівних площ під соєю і соняшником зросла на 33,4 пункту, тоді як питома вага зернових і зернобобових культур та ріпаку скоротилася на 16,5 і 10,3 пункту відповідно.

Графічне зображення змін у структурі зібраних площ у підприємствах Львівської області показано на рис. 3.2.

Рис. 3.2. – Графічне зображення змін що відбулися у структурі зібраної площі у підприємствах Львівської області за період з 2010 по 2022 рік*

*Джерело: [8]

Збільшення частки посівних площ під соєю має своє логічне пояснення, адже це цінна білково-олійна культура з доволі широким спектром використання у кормовиробництві, харчовій промисловості, медицині тощо.

Соя вирізняється винятковим поєднанням ознак якості насіння та високою продуктивністю [45]. Її ще називають диво-рослиною, насіння якої містить 35-45% білків, 17-25% жирів, 1-2% лецитину, 5-6% зольних речовин і вітамінів [50]. Власне тому вона є провідною за обсягами виробництва культурою, однією з основних номенклатурних позицій світового експорту продовольства [45].

Таким чином, розширення площ під посівами сої відповідає загальносвітовому тренду.

Що ж до соняшника, то тут також можна провести певні паралелі.

Так, соняшник є третьою у світі за обсягами виробництва олійною культурою і на Україну тут припадає близько третини від загальних обсягів цього виду сільськогосподарської продукції [53].

За твердженням фахівців соняшник – це культура, що характеризується відносно незначними виробничими витратами на одиницю площі, доволі нескладною технологією вирощування, доступною ціною реалізації, високим рівнем рентабельності [9]. Стосовно суттєвого скорочення частки посівних площ під зерновими та зернобобовими культурами серед підприємств у загальній структурі площ усіх господарств Львівщини (до речі, ця тенденція спостерігалася й у цілому в Україні), то логічним було б припустити, що через агресію московії у найближчій перспективі вона б мала таки дещо зрости, оскільки вже існуюча інфраструктура та налагоджені міжнародні зв'язки на ринку збіжжя створюватимуть певні стимули для виробників саме цього виду сільськогосподарської продукції.

Як уже зазначалося, на сучасному етапі спостерігається зростання ролі сільськогосподарських підприємств у виробництві окремих видів рослинницької продукції в цілому в регіоні, у зв'язку з чим нами проведено порівняльний аналіз їх частки в загальних обсягах виробництва за 2010 та 2022 роки (табл. 3.3).

Таблиця 3.3. – Динаміка частки підприємств у загальних обсягах виробництва продукції рослинництва Львівщини за 2010 та 2022 роки*

Культура	2010 рік			2022 рік			2022 р. до 2010 р., пунктів (+,-)
	Всі категорії господарств, тис. ц	Підприємства, тис. ц	Частка підприємств, %	Всі категорії господарств, тис. ц	Підприємства, тис. ц	Частка підприємств, %	
Пшениця	3544,2	1717,4	48,5	9117,8	5640,6	61,9	+13,4
Ячмінь	723,9	319,9	44,2	1784,3	1329,2	74,5	+30,3
Кукурудза на зерно	1391,5	1007,3	72,4	7535,4	7127,0	94,6	+22,2
Овес	346,4	86,4	24,9	340,0	24,8	7,3	-17,6
Гречка	33,5	31,9	95,2	73,9	70,6	95,5	0,3
Культури зернобобові	26,2	13,7	52,3	66,4	18,5	27,9	-24,4
Соя	43,9	43,7	99,5	2898,6	2898,5	100,0	0,5
Соняшник	2,1	2,2	104,8	1088,3	1088,3	100,0	-4,8
Бурак цукровий фабричний	5295,1	4968,9	93,8	11092,1	11092,1	100,0	6,2
Ріпак і кольза	972,2	971,7	99,9	1766,8	1766,8	100,0	0,1
Картопля	12587,9	489,4	3,9	18309,5	1159,0	6,3	2,4
Культури овочеві (включаючи закритий ґрунт)	4118,9	191,7	4,7	8474,4	356,1	4,2	-0,5
Кукурудза кормова	699,0	664,9	95,1	513,4	513,4	100,0	4,9
Культури плодові та ягідні	901,1	7,6	0,8	1424,0	255,8	18,0	+17,2

*Джерело: [8]

Як бачимо, у структурі виробництва продукції рослинництва за період з 2010 по 2022 роки суттєво зросла питома вага підприємств у загальних обсягах виробництва ячменю (+30,3 пункту), кукурудзи на зерно (+22,2 пункту), пшениці (на 13,4 пункту), та плодкових і ягідних культур (+17,2 пункту). Разом з тим, частка вівса, зернобобових культур і соняшника зменшилася на 17,6, 24,4 та 4,8 пункту відповідно.

Якщо проаналізувати стан справ серед сільськогосподарських підприємств у галузі тваринництва то тут, у першу чергу, слід звернути увагу на динаміку змін у кількості поголів'я тварин, що відбулися за період з 2010 по 2023 роки (табл. 3.4).

Таблиця 3.4. – Динаміка поголів'я сільськогосподарських тварин у сільськогосподарських підприємствах Львівської області за період 2010-2023 рр. (станом на 1 січня) *

Види тварин	2010 рік	2023 рік	тис. голів
			2023 р. до 2010 р., %
Велика рогата худоба	27,2	15,3	56,3
У тому числі корови	10,8	6,8	63,0
Свині	104,1	360,4	346,2
Вівці та кози	2,1	5,4	257,1
Птиця свійська	3161,9	5369,4	169,8

*Джерело: [8]

Дані наведеної вище таблиці свідчать про суттєве збільшення серед підприємств поголів'я свиней (більше ніж у 3 рази), овець та кіз (більше ніж у два рази) та птиці (на 69,8%), тоді як поголів'я великої рогатої худоби скоротилося на 43,7%.

Усе це призвело до змін у структурі поголів'я тварин у розрізі усіх категорій товаровиробників. Так, частка сільськогосподарських підприємств у загальній кількості поголів'я тварин у господарствах Львівщини зросла щодо свиней на 43,6 пункту, овець та кіз – на 10,6 пункту, птиці – на 9,7 пункту та навіть великої рогатої худоби – на 5,9 пункту.

Загалом рівень ефективності функціонування тваринницької галузі за розглянутий період характеризується, у першу чергу, обсягами виробництва

продукції. Власне тут спостерігалось швидше зростання обсягів виробництва серед підприємств в порівнянні з загальнообласними показниками щодо: вирощування сільськогосподарських тварин у живій масі (на 114,7%), реалізації худоби на забій сільськогосподарських тварин у живій масі (на 92,8%), молока (на 34,1%) (табл. 3.5). За вказаними позиціями відбулося збільшення частки підприємств у загальних обсягах відповідно на 25,8, 30,5 та 4,4 пункту.

Скорочення спостерігалось лише щодо виробництва яєць (на 49,8%).

Таблиця 3.5. - Динаміка обсягів виробництва основних видів продукції тваринництва у підприємствах Львівської області за період 2010-2022 рр.

*

Види продукції	од. виміру	2010 рік	2022 рік	2022 р. до 2010 р., %
Вирощування сільськогосподарських тварин	тис. т	70,6	151,6	214,7
М'ясо (реалізація на забій сільськогосподарських тварин у живій масі)	тис. т	69,2	133,4	192,8
Молоко	тис. т	22,9	30,7	134,1
Яйця, тис. шт	млн. шт.	136,0	68,3	50,2

*Джерело: [8]

Особливою категорією товаровиробників у сфері сільськогосподарського виробництва є фермерські господарства, а головними законодавчими документами, що регулюють їх діяльність є Господарський кодекс України та Закон України «Про фермерське господарство».

Відповідно до норм згаданих вище законодавчих актів фермерське господарство, що згідно з нормами Господарського кодексу України відноситься до категорії приватних та інших видів підприємств (ст. 113) є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Згідно даних ООН за 2021 у світі на фермерські господарства припадало понад 85 відсотків від загальних обсягів виробництва

агропромислової продукції, тоді як в Україні цей показник ледь досяг 10% від валового внутрішнього продукту. Однією із причин цього є орієнтація національного агропромислового комплексу на великі холдинги, яким сьогодні вдається відстоювати свої економічні інтереси, впливаючи на формування державної податкової та законодавчої політики держави. Втім основним трендом, що превалює у світовій практиці, є розвиток саме малих господарств.

Слід зазначити, що на сучасному етапі на Львівщині доволі успішно проходить процес трансформації селянських господарств у сімейні фермерські господарства. Так, у 2022 році в області було створено 64 фермерських та 43 сімейних фермерських господарств, а у поточному році – понад тридцять господарств. Загалом в регіоні налічується понад 900 фермерських господарств, з них 127 – це сімейні фермерські господарства. На сьогодні Львівщина лідирує серед областей України за кількістю сімейних ферм.

Фермерський рух в області користується постійною підтримкою з боку місцевих бюджетів. У 2023 році на розвиток сільського господарства було виділено 34,4 млн. грн. з бюджету області та 2,1 млн. грн. з бюджету громад, для підтримки розвитку галузі скотарства в обласному бюджеті передбачено 9 млн. грн. як дотації за приріст поголів'я корів.

Завдяки сприянню з боку Львівської військової адміністрації Львівська область стала пілотним регіоном з провадження міжнародного проекту ФАО, що дозволить мікро- та малим товаровиробникам у галузях ягідництва, овочівництва та аквакультури отримати від 10 до 25 тис.дол. США грантової підтримки на придбання інвестиційних ресурсів. Бюджет проекту становить 3 млн.дол. США [34].

Внаслідок належного рівня підтримки в області складається доволі стійка позитивна тенденція з нарощування обсягів виробництва продукції сільського господарства саме у фермерських господарствах, про що яскраво свідчать дані наведеної нижче таблиці 3.6.

Таблиця 3.6. – Динаміка обсягів виробництва продукції сільського господарства у фермерських господарствах Львівщини (у постійних цінах 2016 року) *

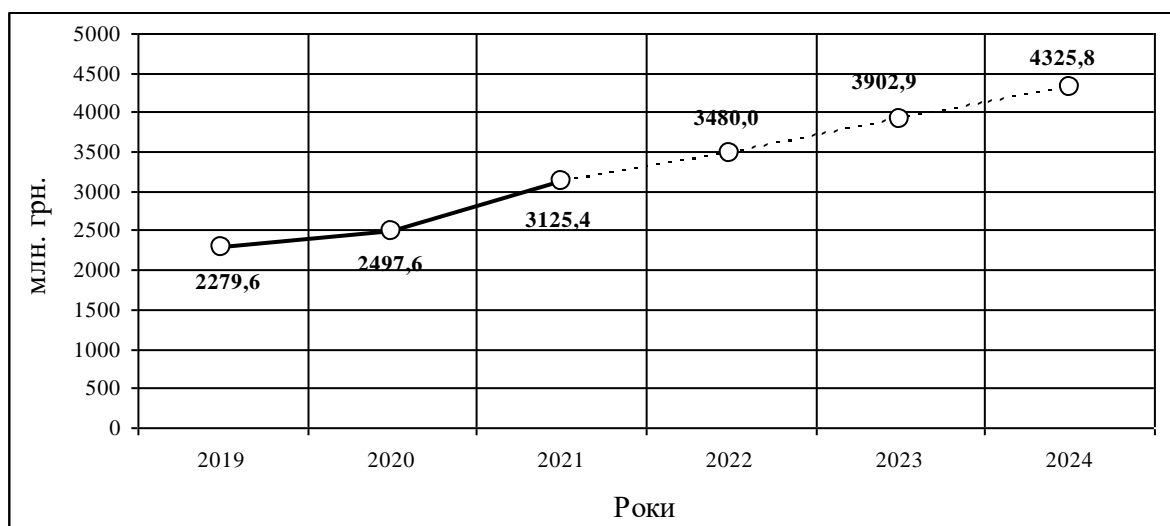
Роки					2021 р. до 2010 р., %
2010	2015	2019	2020	2021	
Всього:					
1325,1	1429,4	2279,6	2497,6	3125,4	235,9
у тому числі:					
продукція рослинництва					
542,0	743,3	1322,2	1431,1	1850,2	341,4
продукція тваринництва					
783,1	686,1	957,4	1066,5	1275,2	162,8

*Джерело: [8]

Примітка: дані за 2022 рік органами державної статистики не публікувалися

Як бачимо, у 2021 році в порівнянні з 2010 роком обсяги виробництва продукції сільського господарства фермерськими господарствами Львівщини збільшилися у майже 2,4 рази, у тому числі продукції рослинництва – у 3,4 рази.

Якби сьогодні в Україні не тривала війна з московським агресором, то тенденція щодо нарощування обсягів виробництва фермерськими господарствами області з достатньо високим рівнем імовірності могла б мати приблизно такий вигляд, як це зображено на рис. 3.3.

Рис. 3.3. – Розрахунок теоретичних значень загальних обсягів виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами Львівщини на 2022-2024 рр. *

*Джерело: [8]

Примітка: дані за 2022 рік органами державної статистики не публікувалися

Зрозуміло, що суттєве збільшення обсягів виробництва продукції фермерськими господарствами, є певним чином наслідком розширення ресурсного потенціалу серед вказаної категорії виробників, у першу чергу землі, що показано у табл. 3.7.

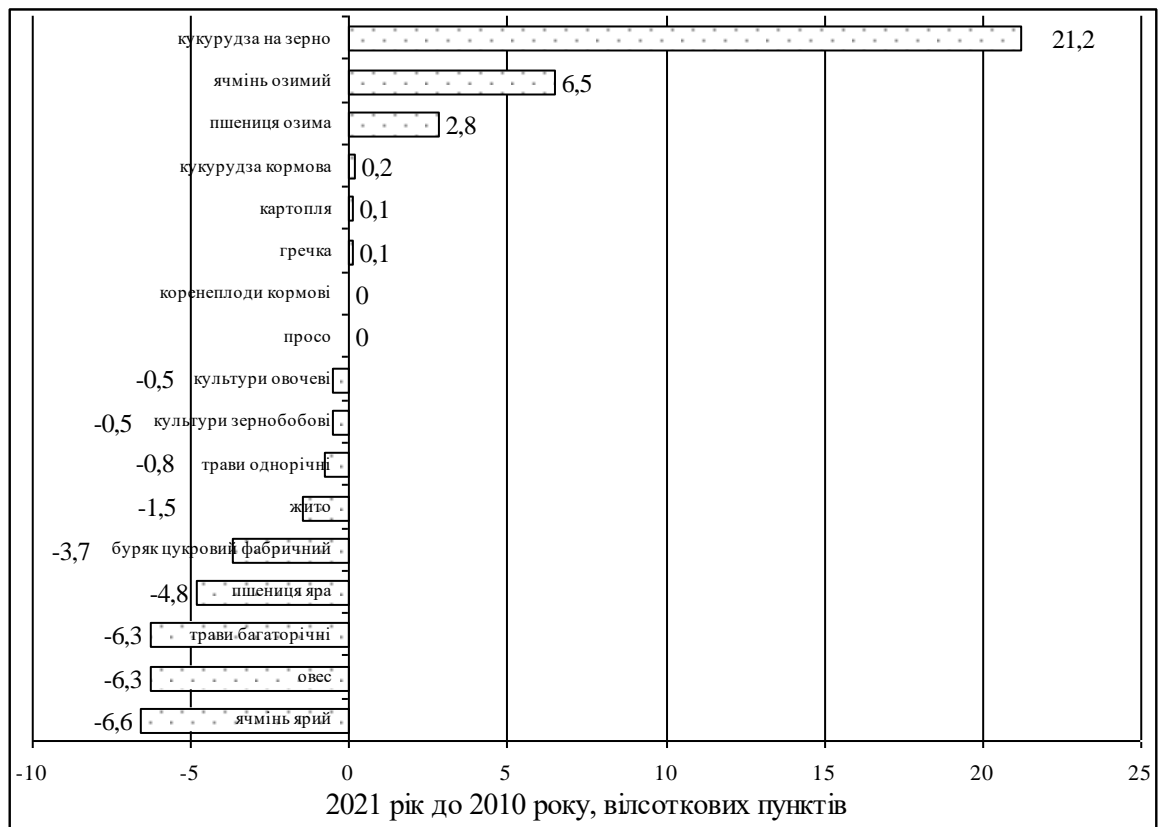
Таблиця 3.7. – Посівні площі основних культур сільськогосподарських культур у 2010 та 2021 роках серед фермерських господарств Львівської області*

Культура	2010 р.	2021 р.	2021 р. до 2010 р., %
Культури зернові та зернобобові – усього	35729	41186	115,3
- пшениця озима	17579	19103	108,7
- жито озиме	1335	721	54,0
- ячмінь озимий	591	3478	588,5
- пшениця яра	4660	2636	56,6
- ячмінь ярий	4186	1383	33,0
- овес	3390	680	20,1
- кукурудза	2156	11529	534,7
- просо	14	4	28,6
- гречка	1399	1432	102,4
- культури зернобобові	419	213	50,8
Буряк цукровий фабричний	1799	210	11,7
Картопля	613	648	105,7
Культури овочеві	546	333	61,0
Коренеплоди кормові	18	3	16,7
Кукурудза кормова	474	552	116,5
Трави однорічні	412	92	22,3
Трави багаторічні	3615	912	25,2

*Джерело: [8]

Примітка: дані за 2022 рік органами державної статистики не публікувалися

Графічно динаміку змін посівних площ основних сільськогосподарських культур у фермерських господарствах Львівщини за період 2010-2021 рр. показано на рис. 3.4.

Рис. 3.4. – Динаміка змін посівних площ основних сільськогосподарських культур у фермерських господарствах Львівщини за період 2010-2021 рр. *

*Джерело: [8]

Примітка: дані за 2022 рік органами державної статистики не публікувалися

Як бачимо, пріоритетним напрямком вирощування сільськогосподарських культур серед фермерських господарств Львівської області за останні роки стали кукурудза на зерно (+21,2 пункту), ячмінь озимий (+6,5 пункту) та пшениця озима (+2,8 пункту), де посівні площі збільшилися у порівнянні з 2010 роком на 13,8 тис. га або на 31,9 відсотка (у тому числі кукурудза і ячмінь – у понад п’ятикратний розмір). У цілому площа під згаданими вище сільськогосподарськими культурами у 2021 році становила 34,1 тис.га або 77,6 відсотків від загальної площі серед згаданої категорії господарств.

Відомо, що кінцевою стадією кругообігу коштів господарюючого суб’єкта є реалізація виробленої ним продукції (робіт, послуг). Всі науковці сходяться на тому, що головна мета процесу реалізації – це отримання

прибутку. Від ефективності цього процесу значною мірою залежать кінцеві результати усієї господарської діяльності товаровиробника.

Сам процес реалізації можна розділити на окремі етапи (рис. 3.5).

Рис. 3.5. – Етапи процесу реалізації продукції (робіт, послуг) *

*Джерело: [30]

Сума виручки підприємства від реалізації продукції не лише формує доходи суб'єкта господарювання, а й є джерелом виконання податкових зобов'язань перед бюджетом, зобов'язань за кредитами тощо.

З аналізу даних табл. 3.8 видно, що в основному підприємствами області у 2021 році в порівнянні з 2010 роком відбулися позитивні зміни в обсягах реалізації продукції сільського господарства у натуральному виразі.

Так, обсяги реалізації зернових і зернобобових культур зросли у 3 рази, буряка цукрового фабричного – у 2 рази, сільськогосподарських тварин – майже удвічі. Обсяги реалізації картоплі та молока майже не змінилися. Зменшення спостерігалось лише щодо овочевої продукції (на 29,0%) та яєць (на 66,2%). Окремо слід виділити плодові та ягідні культури (ріст у 18 разів), втім через відносно незначні обсяги реалізації цей показник не міг суттєво вплинути на кінцеві результати діяльності господарств.

Таблиця 3.8. – Обсяги реалізації сільськогосподарської продукції підприємствами Львівської області за 2010 та 2021 роки*

Види продукції	Од. виміру	2010 рік	2021 рік	2021 р. до 2010 р., (+,-)	2021 р. до 2010 р., %
Культури зернові та зернобобові	тис. т	244,4	753,5	509,1	308,3
Буряк цукровий фабричний	тис. т	459,8	938,9	479,1	204,2
Картопля	тис. т	34,1	33,8	-0,3	99,1
Культури овочеві	тис. т	13,1	9,3	-3,8	71,0
Культури плодові та ягідні	тис. т	0,6	10,9	10,3	1816,7
Сільськогосподарські тварини (у живій масі)	тис. т	68,6	132,8	64,2	193,6
Молоко	тис. т	18,9	21,0	2,1	111,1
Яйця	тис. шт.	133,3	45,0	-88,3	33,8

*Джерело: [8]

Примітка: дані за 2022 рік органами державної статистики не публікувалися

Щодо обсягів реалізації сільськогосподарської продукції підприємствами області у грошовому виразі, то тут, виходячи з наявної статистичної інформації, варто відзначити доволі непогану динаміку. Так, загальна вартість реалізованої продукції вказаною категорією товаровиробників у 2021 році становила 16195,8 млн. грн., що на 4567,0 млн. грн. більше за 2018 рік або на 39,3%.

Одним з основних показників, який використовується при оцінці рівня ефективності діяльності господарської і фінансової підприємства є рентабельність.

Розраховується цей показник як відношення прибутку до здійснених витрат, обсягів продажу, використаних ресурсів, вкладеного капіталу тощо.

На жаль органи державної статистики не публікують даних щодо величини цього важливого показника в усіх сільськогосподарських підприємствах, однак інформація щодо певної категорії господарств*** все ж таки є у відкритому доступі.

*** **Примітка:** підприємства з основним видом економічної діяльності за кодами 01.1 – 01.6, 10.12 за КВЕД ДК 009:2010, які мають площу сільськогосподарських угідь від 200 га (для фермерських господарств – від 1000 га), від 100 голів великої рогатої худоби, овець, кіз, та/або від 200 голів свиней, та/або від 5000 голів птиці свійської всіх видів (для фермерських господарств – від 500 голів великої рогатої худоби, овець, кіз, та/або від 1000 голів свиней, та/або від 25000 голів птиці свійської всіх видів).

Хоч наведені нижче дані не можуть дати цілісної картини при оцінці ефективності усіх сільськогосподарських підприємств регіону, все ж загальні тенденції у цій сфері вони, гадаємо, характеризують (табл. 3.9).

Таблиця 3.9. – Рівень рентабельності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції у підприємствах Львівської області за 2010 та 2020 роки*

Вид продукції	2010 рік	2020 рік
Культури зернові та зернобобові	4,5	12,0
Буряк цукровий фабричний	56,0	6,6
Соя	2,5	36,2
Культури овочеві відкритого ґрунту	95,9	7,4
Картопля	41,2	5,6
Молоко	15,0	8,2
Велика рогата худоба на м'ясо	-36,4	-7,0
Свині на м'ясо	10,8	25,7
Птиця на м'ясо	4,0	13,4
Яйця птиці свійської	-5,5	7,8

*Джерело: [8]

Примітка: дані за 2022 рік органами державної статистики не публікувалися

Як стверджують фахівці, у 2020 році середній рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств в цілому в Україні становив 10,1% [47]. Враховуючи цю обставину, можна оцінювати як достатній рівень рентабельності у 2020 році таких видів продукції у підприємствах Львівщини: культури зернові та зернобобові (12,0%), соя (36,2%), свині на м'ясо (25,7%) та птиця на м'ясо (13,4%).

Від'ємний рівень рентабельності спостерігається лише щодо реалізації великої рогатої худоби на м'ясо (-7,0%). Таку картину бачимо упродовж усього досліджуваного періоду, хоч загальний тренд вказує, що тут таки відбуваються певні позитивні зміни.

Саме збитковість є головною причиною скорочення поголів'я великої рогатої худоби. Так, розрахунки показують, що за період 2010-2022 рр. кількість поголів'я ВРХ в області скорочувалася у середньому на 13,1 тис. голів. Втім, вихід з цієї ситуації потребує вирішення надзвичайно широкого комплексу проблем, пов'язаних з рівнем підтримки галузі з боку держави,

станом племінної роботи, зміцненням кормової бази, технічним переоснащенням виробництва тощо.

Як вже було сказано раніше, величина рівня рентабельності – це похідна від витрат підприємства на виробництво продукції (робіт, послуг).

Державна служба статистики України надає інформацію про фактичні витрати сільськогосподарських підприємств за період 2017-2020 рр. у розрізі регіонів, дані з якої щодо Львівської області наведено у табл. 3.10.

Таблиця 3.10. – Динаміка витрат усіх підприємств на виробництво продукції сільського господарства у Львівській області за період 2017-2020 рр. *

Показник	Роки:				2020 р. до 2017 р., %
	2017	2018	2019	2020	
Витрати – усього	8434,5	10413,4	12055,9	11870,3	140,7
Прямі матеріальні витрати – усього	5207,4	6706,5	7472,1	7329	140,7
- насіння та посадковий матеріал	560,7	620,2	752,1	719,3	128,3
- корми	1382,3	1886	2017,6	2013,9	145,7
- з них покупні	807,8	1155,4	1322,3	1301,2	161,1
- інша продукція сільського господарства	242	332,7	295,1	347,4	143,6
- мінеральні добрива	1339,1	1605,6	2030,9	2005,9	149,8
- пальне і мастильні матеріали	549,1	761,9	875,3	642,9	117,1
- електроенергія	145,9	187	224,4	226,3	155,1
- паливо й енергія	103,6	131,5	120,8	99,7	96,2
- запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	352,7	477,4	463,5	549,7	155,9
Прямі витрати на оплату праці	464,7	478,1	595,6	571,8	123,0
Інші прямі витрати – усього	1270,3	1588,7	2326,9	2278,2	179,3
- відрахування на соціальні заходи	74,8	124,8	126,8	121,2	162,0
- орендна плата за земельні частки (паї)	537,5	712	623,5	941	175,1
- орендна плата за майнові паї	1,2	9,1	174,8	1,4	116,7
- амортизація	445,8	558,6	812,3	786,4	176,4
Загальновиробничі витрати – усього	1492,1	1640,1	1661,3	1691,4	113,4
З них оплата послуг сторонніх організацій	838,9	1027,3	946,3	901,7	107,5

*Джерело: 12

Примітка: дані за 2022 рік органами державної статистики не публікувалися (перевірити)

Як бачимо, найшвидше виробничі витрати зростали щодо таких статей: амортизація (176,4%), орендна плата за земельні частки (паї) (175,1%), відрахування на соціальні заходи (162,0%), запасні частини, ремонтні та

будівельні матеріали для ремонту (155,9%), електроенергія (155,1%), мінеральні добрива (149,8%), корми (145,7%), корми (145,7%).

В цілому можна сказати про надто високі темпи зростання індексу виробничих витрат у сільськогосподарських підприємствах (1,407), що мало місце за період 2017-2020 рр. Порівняти його хоча б з індексом споживчих цін за цей часовий проміжок, який становив 1,365 (1,137*1,098*1,041*1,050). До негативних сторін варто віднести і те, що витрати на оплату праці персоналу зросли лише на 23 відсотка, це негативно впливає на ступінь мотивації працівників у покращенні результатів діяльності підприємств.

У першому розділі нашої роботи вже говорилося про необхідність збільшення обсягів експорту сільськогосподарської продукції та проблеми, що пов'язані з цим видом зовнішньоекономічної діяльності на сучасному етапі.

Якщо ж проаналізувати стан справ у цій царині безпосередньо у Львівській області, то можна зробити висновок про доволі динамічний розвиток цього вкрай важливого виду діяльності.

Дані табл. 3.11 свідчать, що за період з 2010 по 2022 рр. найбільше зросли обсяги валютної виручки від експорту зернових культур (на 153,4 млн. дол. США або у 14,9 раза) та молока, молочних продуктів, яєць птиці і натурального меду (на 17,5 млн. дол. США або у 74,6 раза). Також з'явилася й нова товарна позиція – це м'ясо та їстівні субпродукти, сума експортних операцій за якою у 2022 році становила 8,1 млн. дол. США.

Таблиця 3.11. – Обсяги експорту продукції сільського господарства підприємствами Львівської області у 2010 та 2022 роках*

Товарні позиції	тис. дол. США		
	2010 рік	2022 рік	2022 р. до 2010 р., %
Живі тварини	0,0	6,1	-
М'ясо та їстівні субпродукти	0,0	8121,6	-
Молоко та молочні продукти; яйця птиці; натуральний мед	237,7	17730,7	7459,3
Інші продукти тваринного походження	1208,8	4452,5	368,3
Овочі	2754,5	1593,0	57,8
Зернові культури	11021,1	164382,0	1491,5

*Джерело: [8]

Слід зауважити, що упродовж останнього десятиліття складалася доволі стійка тенденція щодо зростання обсягів експорту зернових культур, однак через військову агресію Москви цей показник у 2022 році відчутно погіршився. Так, у 2022 році обсяг валютної виручки від експорту зерна у порівнянні з 2021 роком становив лише 48,3%.

Усе сказане вище яскраво демонструє, що вже упродовж доволі тривалого періоду сільськогосподарські підприємства Львівщини не лише постійно нарощують обсяги виробництва продукції, але й поступово збільшують свій виробничий потенціал, розширюючи посівні площі та збільшуючи поголів'я певних видів тварин.

3.2. Шляхи покращення діяльності сільськогосподарських підприємств Львівської області

Успішне функціонування та розвиток сільськогосподарських підприємств в умовах ринкової економіки, особливо в сучасних умовах, вимагає перманентного пошуку шляхів та методів підвищення ефективності виробництва, що пов'язано, перш за все, з обмеженістю ресурсів.

Як стверджує П. Самуельсон: «Питання: що, як і для кого виробляти – не становили б проблеми, якби ресурси не були обмежені. Якби можна було виробляти будь-який товар у необмеженій кількості, або якби людські потреби були повністю задоволені, не мав би великого значення той факт, що один товар вироблений у надто великій кількості. Тоді не мали б значення і нераціональне поєднання праці і матеріалів. Оскільки кожен міг би мати всі блага у необхідній кількості ... [48, 26]».

Сільське господарство є доволі складною і багатогранною галуззю, тому на практиці існує доволі широкий спектр конкретних шляхів, спрямованих на підвищення його ефективності, до яких, зокрема, слід віднести:

- удосконалення системи управління підприємством, яка покликана контролювати виробничий процес, фінанси, запаси, персонал та інші аспекти

діяльності. Іншими словами, управління підприємством передбачає здійснення останнім таких функцій як планування і організація виробничого процесу, забезпечення належного рівня мотивації (як складової роботи з персоналом) та контроль за виконанням завдань[15].

На сучасному етапі одним із дієвих шляхів покращення системи управління є впровадження сучасних інформаційних технологій, спрямованих на полегшення збору інформації, здійснення обліку, аналізу, забезпечення належного рівня комунікації на підприємстві та на цій основі прийняття оптимальних управлінських рішень;

- планування діяльності аграрного підприємства передбачає визначення показників економічного і соціального розвитку господарства на плановий період. Воно повинно орієнтуватися, у першу чергу, на підвищення рівня використання ресурсного потенціалу.

До основних завдань внутрішньогосподарського планування включають: забезпечення виконання договірних зобов'язань щодо реалізації продукції, визначення потреби в трудових, матеріальних і фінансових ресурсах, розробка раціональної виробничої структури господарства з метою виробництва найбільш вигідних видів продукції, вирішення соціальних питань працівників підприємства.

Сам процес планування повинен базуватися на ретельному аналізі вихідних даних, науковій обґрунтованості планів, пропорційності та безперервності планування, контролі за виконанням раніше розроблених планів з метою подальшого удосконалення системи планування усіх аспектів діяльності підприємства [43, с.202-204];

- правильна організація діяльності підприємства є основою для забезпечення ефективної взаємодії персоналу та засобів виробництва.

Суть організації виробничо-господарської діяльності підприємства полягає у розробці заходів, спрямованих на підвищення рівня ефективності використання виробничого потенціалу шляхом запровадження раціональної

системи ведення господарства з метою виконання планових завдань та досягнення бажаних кінцевих результатів;

- робота з персоналом. Цей напрямок охоплює цілу низку питань: ретельний відбір кваліфікованих кадрів та систематичне підвищення їх професійного рівня, розробка системи мотивації та стимулювання праці, чіткий розподіл обов'язків та ролей між працівниками, належний стан обліку використання робочого часу, моніторинг продуктивності праці, забезпечення можливості самоудосконалення.

Окремо варто більш детально зупинитися на питанні мотивації трудового колективу щодо підвищення рівня продуктивності праці, збільшення обсягів виробництва продукції та покращення її якості, економії матеріальних та фінансових ресурсів тощо.

Відомо, що одним з головних принципів західної цивілізації є повага до особистості, її прав і свобод. Як тут, знову ж таки, не згадати П. Самуельсона – «людину не можна розглядати як товар. Водночас не доводиться заперечувати того, що люди за певну ціну надають свої послуги в оренду. Такою ціною їхніх послуг є ставка заробітної плати. Серед усіх товарних цін вона, безперечно, відіграє найважливішу роль [48, 419]».

Власне від того, як побудована система оплати праці значною мірою залежить здатність підприємства успішно конкурувати на ринку товарів (робіт, послуг). Ця обставина доволі часто змушує фірму збільшувати видатки на оплату праці персоналу, удосконалюючи способи матеріальної мотивації працівників [58];

- постійне оновлення та модернізація засобів виробництва, автоматизація і механізація виробничих процесів, застосування прогресивних науково обґрунтованих технологій з вирощування сільськогосподарських культур та догляду за тваринами, переробки продукції, скорочення обсягів використання енергетичних ресурсів та перехід на альтернативні джерела;

- диверсифікація продукції, головною метою якої є забезпечення сталої прибутковості сільськогосподарського підприємства.

Цей процес може включати такі аспекти: розширення асортименту продукції, запровадження альтернативних культур або сортів, сільськогосподарське підприємство може розглядати можливості надання додаткових послуг, таких як агротуризм, оренда землі для рекреації, виробництво сировини для біопалива, вирощування лікарських рослин і т. ін.

Диверсифікація допомагає зменшити вплив різноманітних ризиків, таких як погодні умови, ринкові коливання, пандемії, епідемії шкідників, інфляція, зміни в законодавстві тощо;

- вивчення ринку в аграрному секторі є важливим етапом для забезпечення успішної діяльності підприємства, що допомагає зрозуміти потреби ринку, конкурентну ситуацію і можливості для виробництва та збуту сільськогосподарської продукції.

Варто звернути особливу увагу на визначення кола потенційних клієнтів та видів продукції, яку вони потребують, а також вивчення поведінки конкурентів – головних гравців на ринку продукції, їхні ціни, якість продукції, стратегії маркетингу та інші характеристики.

Процес вивчення ситуації на ринку вимагає постійної уваги. Він допомагає аграрним підприємствам зрозуміти, як найкраще реагувати на потреби споживачів;

- оптимізація витрат в аграрному підприємстві – це пошук шляхів зниження витрат і максимізації ефективності та прибутковості діяльності сільськогосподарського підприємства.

Успішне вирішення поставленого завдання вимагає докладного вивчення всіх видів витрат господарства, визначення найбільш пріоритетних їх видів. Для цього необхідно вести детальний облік виробничих запасів з метою уникнення їх зайвого накопичення та зниження витрат на зберігання.

Контроль за якістю виробленої продукції – це шлях до недопущення непродуктивних втрат через випуск бракованої продукції.

Результатом оптимізації витрат є підвищення конкурентоспроможності підприємства та покращення показників ефективності його діяльності;

- захист від природних ризиків сьогодні має надзвичайно важливе значення для забезпечення стабільної діяльності сільськогосподарських підприємств.

З метою мінімізації негативного впливу зміни клімату господарствам слід, крім усього іншого, вибирати сорти рослин, стійких до погодних умов та шкідників, застосовувати таку систему обробітку ґрунту, яка б дозволила забезпечити належний рівень його стійкості до посухи або повені.

Також на підприємстві слід мати необхідну кількість запасів матеріалів (добрива, насіння, отрутохімікати тощо) з метою бути готовими до несподіваних змін в погодних умовах.

Наведені вище шляхи підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств є, на нашу думку, найбільш вагомими. Утім, враховуючи ту обставину, що підприємницька діяльність – це не лише певний усталений набір правил поведінки суб'єктів господарювання, а й процес творчий, що інколи навіть межує з мистецтвом, передбачити усі можливі варіанти, завдяки яким господарство може досягти позитивних результатів, практично неможливо. Все залежить від конкретних умов.

Утім, лише при комплексному поєднанні усіх перелічених, і не лише, чинників, що мають свій вплив на стійкий і успішний розвиток підприємства, можна забезпечити задоволення економічних інтересів як власників підприємства та його трудового колективу, так і інтересів усього суспільства.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Стан та перспективи розвитку сільськогосподарських підприємств значною мірою залежать від регіону, економічної ситуації країни, а також глобальних тенденцій у галузі сільського господарства.

У галузі сільськогосподарського виробництва Львівської області за попередні роки відбувалися доволі позитивні процеси. Хоч загальні обсяги виробництва продукції практично суттєво не змінювалися, однак відбувалося постійне зростання частки підприємств, як більш ефективного господарюючого суб'єкта.

Сільськогосподарські підприємства області упродовж 2010-2022 років демонстрували постійну позитивну тенденцію щодо обсягів виробництва продукції сільського господарства у порівнянні з темпами виробництва у господарствах населення. Це доволі позитивне явище, адже підприємства за своїми технологічними, фінансовими та організаційними можливостями, як правило, значно випереджують господарства населення у питанні використання наявних ресурсів, впровадження передових технологій, новітніх досягнень науки і техніки, прогресивних систем оплати праці, логістики, ефективності правової роботи тощо.

Вже упродовж доволі тривалого періоду сільськогосподарські підприємства Львівщини не лише постійно нарощують обсяги виробництва продукції, але й поступово збільшують свій виробничий потенціал, розширюючи посівні площі та збільшуючи поголів'я певних видів тварин.

Слід зазначити, що на сучасному етапі на Львівщині доволі успішно проходить процес трансформації селянських господарств у сімейні фермерські господарства. Так, у 2022 році в області було створено 64 фермерських та 43 сімейних фермерських господарств, а у поточному році – понад тридцять господарств. Загалом в регіоні налічується понад 900 фермерських господарств, з них 127 – це сімейні фермерські господарства.

На сьогодні Львівщина лідирує серед областей України за кількістю сімейних ферм.

Фермерський рух в області користується постійною підтримкою з боку місцевих бюджетів. У 2023 році на розвиток сільського господарства було виділено 34,4 млн. грн. з бюджету області та 2,1 млн. грн. з бюджету громад, для підтримки розвитку галузі скотарства в обласному бюджеті передбачено 9 млн. грн. як дотації за приріст поголів'я корів.

Завдяки сприянню з боку Львівської військової адміністрації Львівська область стала пілотним регіоном з провадження міжнародного проекту ФАО, що дозволить мікро- та малим товаровиробникам у галузях ягідництва, овочівництва та аквакультури отримати від 10 до 25 тис.дол. США грантової підтримки на придбання інвестиційних ресурсів.

Внаслідок належного рівня підтримки в області складається доволі стійка позитивна тенденція з нарощування обсягів виробництва продукції сільського господарства саме у фермерських господарствах.

Результати аналізу свідчать, що коли сільськогосподарські підприємства (окремо без фермерських господарств) забезпечили зростання обсягів виробництва у 2021 році в порівнянні з 2019 роком на 20 відсотків, то для фермерських господарств цей показник становив 37,1 відсотка.

Зрозуміло, що суттєве збільшення обсягів виробництва продукції фермерськими господарствами, є певним чином наслідком розширення ресурсного потенціалу серед вказаної категорії виробників, у першу чергу землі.

Слід окремо зауважити, що у довоєнному 2020 році частка Львівської області у загальних обсягах виробництва в цілому в Україні становила 3,6%. Однак, внаслідок московської агресії значна частина територій з об'єктивних причин сьогодні не спроможна виробляти сільськогосподарську продукцію у довоєнних обсягах або й взагалі здійснювати будь-яку діяльність у цій сфері. Таким чином, перед регіонами, що меншою мірою постраждали від агресії, постають завдання наростити обсяги виробництва сільськогосподарської

продукції з метою забезпечення населення продуктами харчування та бодай збереження тих позицій, які наша країна мала на міжнародних ринках продовольства.

За даними Державної служби статистики України частка Львівщини у загальнодержавних обсягах виробництва сільськогосподарської продукції за 2022 рік вже становила 5,0%.

За такої ситуації повинні спрацювати закони ринку і збільшення попиту на продукцію сільського господарства неодмінно спричинить активізацію підприємницької діяльності у сфері агровиробництва Львівщини. А для цього є всі підстави, про що переконливо свідчать тренди, які склалися за роки, що передували відкритій агресії з боку північного сусіда. Правда, увесь комплекс проблем, які необхідно при цьому вирішити, буде відомий лише після остаточної Перемоги над ворогом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. IntelTech Ваш бізнес під Вашим контролем. URL: <https://inteltech.com.ua/uk/blogs/8-priorityetnyh-ciley-dlya-malogo-ta-serednego-biznesu> (дата звернення: 10.10.23)
2. Базилевич В. Д. 12. 1. 2 Неортодоксальна теорія Й. А. Шумпетера. Історія економічних учень: У 2 ч. – 3-є видання. К.: Знання, 2006. Т. 2. 575 с.
3. Білик М.Д., Беялов Т.Е. Фінансове планування на підприємстві: навчальний посібник. Київ: ПанТот, 2015. 435 с. URL: https://pidru4niki.com/79385/finansi/metodi_upravlinnya_pidpriyemstvom_vidi_znachennya (дата звернення: 10.10.23)
4. Бойчик І.М. Економіка підприємства: підручник К.: Кондор, 2016. 378 с.
5. Варналій З.С. Основи підприємництва: навч. посіб. / 3-тє вид., випр. і доп. К.: Знання-Прес, 2006. 350 с.
6. Ватаманюк З, Панчишин С., Реверчук С. та ін. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка. К.: Альтернативи, 2003. 606 с.
7. Газуда Л.М., Газуда М.В. Адаптивний механізм стимулювання та впровадження екологічних інновацій в харчовій промисловості URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15113/1/%D2%90%D1%80%D1%83%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BD1%87%D0%BD%D1%96%20%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%B83.pdf>
8. Головне управління статистики у Львівській області URL: <https://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/bank/stbank.php> (дата звернення: 03.10.23)
9. Головний сайт для агрономів. Зниження собівартості вирощування соняшнику: що радять фахівці? URL: <https://superagronom.com/articles/642-znijennya-sobivartosti-viroschuvannya-sonyashniku-scho-radyat-fahivtsi>
10. Господарський кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 03.11.23)
11. Ґрунти Львівської області: колективна монографія / за ред. С. П. Позняка. Львів, ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 424 с.
12. Державна служба статистики України URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/sg/sgo.html> (дата звернення: 02.11.23)
13. Дикань Н.В., Борисенко І.І. Менеджмент. К.: Знання, 2008. 389 с. URL: https://pidru4niki.com/17910211/menedzhment/organizatsiya_funktsiya_upravlinnya (дата звернення: 20.10.23)
14. Довгань Л.Є., Дудукало Г.О. Формування організаційно-економічного механізму ефективного управління підприємством

- URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/2986/1/41.pdf> (дата звернення: 16.10.23)
15. Дьолог Т.І. Управління ефективністю діяльності сільськогосподарських підприємств України URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/14_2013/15.pdf (дата звернення: 11.11.23)
  16. Дюк А.А. Соціальна відповідальність у розвитку сільськогосподарських підприємств: значення і аспекти цінки URL: http://www.agrosvit.info/pdf/5_2020/3.pdf (дата звернення: 18.10.23)
  17. Дяченко О.П. Підвищення ефективності використання матеріально-технічної бази аграрних підприємств через механізм надання послуг URL: http://www.agrosvit.info/pdf/15_2014/5.pdf (дата звернення: 15.10.23)
  18. Економіка підприємств АПК: навчальний посібник /За редакцією проф. Дусановського С.Л. Тернопіль: Горлиця, 2008. 257с.
  19. Економіка сільського господарства: навчальний посібник / С. М. Рогач, Н. М. Суліма, Т. А. Гуцул, Л. В. Ярема. Київ: ЦП "Компринт", 2018. 517 с.
  20. Економіка та організація підприємницької діяльності: навч. посіб / За заг. ред. д.е.н. Н.В. Сментини. К: ФОП Гуляєва В.М., 2019. 320 с.
  21. Економічна теорія: Політекономія: підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – 6-те вид., перероб. і доп. К.: Знання-Прес, 2007. 719 с.
  22. Енциклопедія сучасної України URL:<https://esu.com.ua/article-15961> (дата звернення: 01.10.23)
  23. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 23.10.23)
Закон України «Про зайнятість населення» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (дата звернення: 12.10.23)
  24. 12.10.23)
  25. Залізник Л. Колиска індоєвропейців URL: <https://tyzhden.ua/kolyska-indoievropejtsiv/> (дата звернення: 02.10.23)
  26. Іванілов О.С. Економіка підприємства URL: https://pidru4niki.com/13930518/ekonomika/motivatsiya_oplata_pratsi (дата звернення: 03.10.23)
  27. Каршук Г.І. Основи підприємництва: навчальний посібник для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/2021/04/19/Osnovy%20pidpryuemnytstva.pdf> (дата звернення: 11.10.23)
  28. Коваленко Н.В. Організаційне забезпечення управління розвитком підприємств: цілі, принципи, функції та завдання URL:

- https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/30_69_4/30_69_4_1/15.pdf (дата звернення: 07.11.23)
29. Куликов Л.М. Основи економічної теорії URL: https://stud.com.ua/65205/politekonomiya/nauka_klyuchoviy_faktor_s_uchasnogo_virobnitstva (дата звернення: 02.10.23)
  30. Куценко В. Й., Барміна К. О. Економічна сутність процесу реалізації продукції URL: http://www.confcontact.com/2016-ekonomika-i-menedzhment/1_kytsenko.htm (дата звернення: 09.11.23)
  31. Липчук В.В., Лисюк О.В. Ефективність використання земельних угідь у сільському господарстві: Монографія. Львів: СПОЛОМ, 2008. 182 с.
  32. Лупенко Ю.О. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект: монографія. К. : ННЦ «ІАЕ», 2016. 430 с.
  33. Львівська обласна рада. Паспорт Львівської області URL: <https://lvivoblrada.gov.ua/about-the-council/pasport-lvivskoj-oblasti> (дата звернення: 14.10.23)
  34. Львівщина лідирує в Україні за кількістю сімейних фермерських господарств: в області відзначили День фермера URL: <https://loda.gov.ua/news/69270?fbclid=IwAR2oqwbeImH3xiXwMqUhAxlc2pxIJ-iWByIk6oKAL6NnAjHmj28rw0sEOF8> (дата звернення: 03.11.23)
  35. Ментей О.С. Проблеми мотивації зайнятості в сільському господарстві URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/273.pdf> (дата звернення: 09.10.23)
  36. Мікроекономіка: навчальний посібник / Баула О.В., Вісина Т.М., Лютак О.М., Савош Л.В., Кравчук О.Я., Зелінська О.М., Полянська Т.О. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2021. – 320 с.
  37. Нагорна І. Організаційно-економічні основи формування механізму забезпечення стійкої економічної безпеки підприємства URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2122> (дата звернення: 20.10.23)
  38. Національний атлас України. Київ : картографія. 2007. 435 с.
  39. Нелеп В.М. Планування на аграрному підприємстві: підручник – 2-ге вид., перероб. та доп. К.: КНЕУ, 2004. 495 с. URL: <https://library.if.ua/book/122/8099.html> (дата звернення: 22.10.23)
  40. Океанова З.К. Економічна теорія. URL: <http://epi.cc.ua/informatsiya-kak-faktor-25346.html> (дата звернення: 05.10.23)
Опря А.Т. Статистичні методи аналізу урожаю й урожайності: особливості комплексного використання при концептуальному визначенні урожайності як економічної категорій URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/181.pdf>
  42. Організація бізнесу. Менеджмент підприємницької діяльності:

- навч. посібник / О.М. Скібіцький, В.В. Матвєєв, Л.І. Скібіцька.
Київ : Кондор, 2011. 912 с. URL:
<https://westudents.com.ua/knigi/325-organizatsiya-bznesu-skbtskiy-om-.html> (дата звернення: 22.11.23)
43. Організація і планування сільськогосподарського виробництва: підручник для студентів економічних спеціальностей вищих аграрних закладів освіти III-IV рівнів акредитації. М.М. Ільчук, Л.Я. Зрібняк та ін. за ред. М.М. Ільчука, Л.Я. Зрібняка. К.: 2008. – с. 757.
44. Природні умови та ресурси Львівської області URL:
<http://prominchuk.com.ua/?p=573> (дата звернення: 16.11.23)
45. Пропозиція – Головний журнал з питань агробізнесу URL:
<https://propozitsiya.com/ua/try-charivni-vlastyosti-soyi> (дата звернення: 17.10.23)
46. Прохорова В.В., Давидова О.Ю. Організація виробництва: навч. посібник. Х.: Вид-во Іванченка І.С. 2018. 275 с.
47. Рентабельність українських сільгоспідприємств у 2021 р. стала рекордною та все зіпсувала війна – науковці URL:
<https://agravery.com/uk/posts/show/rentabelnist-ukrainskih-silgosppidpriemstv-u-2021-r-stala-rekordnou-ta-vse-zipsuvala-vijna-naukovci> (дата звернення: 18.10.23)
48. Самуельсон П. Економіка: підручник. Львів. Світ. 1993. 496 С.
49. Сімченко Н.О., Аблялімов Е.Р., Чачуа О. Сучасні підходи до узгодження інтересів підприємства зі суб'єктами господарювання URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1073> (дата звернення: 15.10.23)
- Соя. Диво можливості диво-рослини URL:
<https://agroelita.info/soya-dyvo-mozhlyvosti-dyvo-roslyny/> (дата звернення: 10.11.23)
50. Статистичне вивчення динаміки соціально-економічних явищ і процесів URL:
https://elearning.sumdu.edu.ua/free_content/lectured:358310700eb8ebb95c49a6de7bd28ee9bd78ae3f/20170321104342/372837/index.html (дата звернення: 12.11.23)
51. Сутність і функції підприємства URL:
<http://moodle.nati.org.ua/mod/book/view.php?id=16204> (дата звернення: 22.10.23)
52. ТОП-10 країн виробників соняшнику у 2021/22 МР URL:
<https://latifundist.com/rating/top-10-krayin-virobnikiv-sonyashniku-2021-22-mr> (дата звернення: 11.11.23)
- Українське сільське господарство може «витягти з кризи» всю економіку – експерти. Радіо Свобода URL:
<https://www.radiosvoboda.org/a/ukrainian-apk-can-support-all-economy/31070474.html> (дата звернення: 14.10.23)
53. Укрінформ. Ринок землі: як повномасштабна війна вплинула на

- земельну реформу URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3692064-rinok-zemli-ak-rovnomasstabna-vijna-vplinula-na-zemelnu-reformu.html> (дата звернення: 09.10.23)
56. Як працює ринок землі під час війни? URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/215874_yak-pratsyu-rinok-zeml-pd-chas-vyni (дата звернення: 29.09.23)
57. Янковий В. О. Методологічні проблеми моделювання факторів росту продукції підприємства на базі виробничих функцій URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/11_2017ua/44.pdf (дата звернення: 18.09.23)
58. Яців І., Яців С. Оплата праці як інструмент формування конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств URL: <https://doi.org/10.31734/agrarecon2023.01-02.023> (дата звернення: 22.09.23)
59. Яців І. Система оплати праці як чинник конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства Агросвіт № 3, 2013 URL: http://www.agrosvit.info/pdf/3_2013/4.pdf (дата звернення: 13.10.23)